

RELIGIOSITET I GENERATION X¹

MAGNUS HAGEVI

När den kanadensiske designern och författaren Douglas Coupland (1991) myntade begreppet *generation X* tänkte han på barnen till den generation som i Sverige brukar kallas för *40-talister* (på engelska *Baby Boomers*, vilket kanske är mer passande då gruppen även innehåller de som är födda på 1950-talet). Kortfattat kan 40-talisterna beskrivas som den generation som växte upp efter andra världskriget, gjorde uppror år 1968 för att sedan ta universitetsexamen och inleda lysande karriärer som möjliggjorde ett tillrättalagt liv i det välfärdssamhälle som deras föräldrar byggt (Floyd m fl 1987).

Vad som utmärker generation X är däremot svårare att beskriva. I samhällsvetenskapliga sammanhang är det inte ovanligt att kalla de personer som föddes under 1960- och 1970-talen och en bit in på 1980-talet för generation X, vilket sannolikt är en mer tidsmässigt utdragen period än vad Coupland till en början avsåg (Flory och Miller 2000; Graber 2001; se även Cox 1998). Oavsett hur generation X avgränsas antas personerna i denna generation ha speciella värderingar, något som Coupland senare har återkommit till i sitt författarskap. I boken *Life After God* (1994) försöker Coupland ge glimtar av hur det är att vara uppfostrad av 40-talisterna, den första generationen som slutat att tro på Gud. I en av bokens korta noveller rattar bokens berättare på sin bilradio. Han råkar då få in flera kristna radiostationer. Sändningarna är alla fokuserade på Jesus som likställs med vänskap, kärlek och alla andra mänskliga behov. Till detta lyssnar bilföraren som om han försöker dechiffrera ett främmande språk.

Är det rimligt att beskriva generation X som allt mer alienerad från traditionell religion – en generation där religiositet inte betyder något för hur man ser på samhället? För att kunna besvara denna grundläggande fråga måste först tre frågeställningar besvaras. För det första bör den verkliga uppväxtmiljön för generation X utredas: har generation X *växt upp i ett sekulärt samhälle* av aldrig tidigare skadat slag? För det andra måste också *religiositeten* hos generation X analyseras. Studier av religiositet intresserar sig för *individens subjektiva perception av en transcendent verklighet* (Dobbelaere 1981; Bergfeldt 1998).² Vilken betydelse har religiositet i generation X? Mer specifikt är avsikten är att undersöka *religiöst engagemang* – det vill säga religionsutövningens intensitet – och *religiösa värderingar* – det vill säga religiösa mål vilka uppfattas som åtråvärda att uppnå och som utvärderar något; hur det bör vara och om det är viktigt. Är det religiösa engagemanget i generation X extra lågt och ständigt minskande? Uppfattar generation X religiösa värderingar som allt mer betydelselösa? Den tredje och sista frågeställningen

berör religionens ställning när generation X ser på samhället. Finns det något *samband mellan religiositet och individens politiska opinion* i generation X? Dessa frågor skall besvaras i detta kapitel.

Postmaterialisk religiositet?

I början av 1970-talet började Ronald Inglehart arbeta på sin betydelsefulla och omdiskuterade teori om värdeförskjutningar i det västerländska samhället. Som statsvetare var han intresserad av vilka politiska förändringar nya framväxande värderingar förebådade. Ingleharts tanke var att ett minskat intresse för religion hos den yngre generationen – vilket för Inglehart var det samma som 40-talisterna – innebar att religionens inflytande på enskilda personers politiska uppfattningar var i avtagande (Inglehart 1977). Märk väl att Inglehart i senare forskningsrapporter inte ser någon skillnad mellan 40-talister och generation X, mer än att värdeförändringarna är mer genomgripande i den sistnämnda generationen (Inglehart 1990; 1997). Jag återkommer till detta lite längre fram i detta avsnitt, men först skall Ingleharts teori presenteras.

I korthet utgår Inglehart från två hypoteser. Den första kan kallas för *knapphetshypotesen*. Den innebär att ett behov tenderar att värderas högre om det råder utbudsbrist på det som tillfredsställer behovet ifråga, jämfört med om utbudet överstiger efterfrågan och de råder överflöd. Det finns dock en rangordning av vilket utbud som prioriteras först. Vissa behov är mer basala än andra. Till exempel upplevs svält och fysiska hot rörande hälsa som mer basala än känsla av tillhörighet och medbestämmande. Men när väl individen har uppnått säkerhet och ekonomisk trygghet växer betydelsen av att tillfredsställa icke-materiella mål.

Inglehart hävdar att de materiella hoten borde upplevas som mindre efter det andra världskriget. Före år 1945 var krig ofta förekommande på den europeiska kontinenten och den ekonomisk osäkerheten var större. Men Inglehart menar att ”people are safe and they have enough to eat” nu för tiden (Inglehart 1977:22). I västerländska samhällen borde därför betydelsen av icke-materiella värden öka, särskilt bland de personer som växt upp och präglats av välfärden under efterkrigstiden.³

Den andra hypotesen som Inglehart utgår ifrån är en *socialisationshypotes*: folk tenderar att genom hela sitt vuxna liv ha kvar de värderingar som de erhållit under uppväxttiden och i ungdomsåren. Enligt Inglehart ger dessa båda hypoteser upphov till att olika generationer tenderar att ha olika värderingar. Han menar att äldre personer har värderingar som reflekterar den relativa materiella osäkerhet som de växte upp under före krigsslutet år 1945. De prioriterar till exempel lag och ordning samt ekonomisk tillväxt. Inglehart kallar personer med sådana värderingar för *materialister*. De yngre generationerna tenderar istället enligt Inglehart att tona ned betydelsen av ekonomisk och kroppslig säkerhet. Istället betonar de icke-materiella värden som tillhörighet, medbestämmande och god miljö. De

personer som betonar dessa värderingar kallar Inglehart för *postmaterialister*. Förändringen består i att allt eftersom tiden går och allt fler växer upp under allt mer tilltagande välfärd samtidigt som den äldre generationen dör bort kommer andelen postmaterialister bli allt fler. Inglehart talar om en tyst revolution: i moderna västerländska samhällen förändras värderingarna långsamt från materialistiska till postmaterialistiska.

Angående religion menar Inglehart att dess betydelse för värderingarna bör minska, i alla fall inom politiken. Han frågar om framväxten av postmaterialistiska värderingar är "an indication that the secularization of Western political culture is finally being complete?" och han svarar: "Apparently not – at least not yet." (Inglehart 1977:217). Vad han menar är att religionens minskade betydelse går relativt långsamt, till exempel i jämförelse med betydelse av klass i form av socialt arv. Den något tröga minskningen av religionens betydelse beror enligt Inglehart för det första på att den religiösa socialisationen främst sker inom familjen, vilket är en stark form av normöverföring mellan generationer. För det andra tenderar föräldrar vilja att barnen behåller föräldrarnas religiösa tillhörighet medan somliga föräldrar uppmuntrar sina barn att lämna sin klasstillhörighet (till exempel från arbetarklass till medelklass). Icke desto mindre menar Inglehart att även denna typ av insocialisering i religion är i avtagande.

I ett par senare publikationer utvecklar Inglehart sin teori om postmaterialistiska värderingar och religion. Han framhåller återigen att religion i form av traditionell kristendom tappar mark i samhället till förmån för postmaterialistiska värden. "[I]t seems clear that an intergenerational shift is taking place from Materialist toward Postmaterialist values... [T]he available evidence strongly suggests that we are witnessing an intergenerational decline in the subjective importance of God... Postmaterialists are significantly less likely to say they believe in God." (Inglehart 1990:186, 188, 192; 1997). Han menar dock att det är ironiskt att postmaterialisterna känner främlingskap inför religionerna. "Postmaterialists have more potential interest in religion than Materialists. But, it would seem, most organized religions today have little to say about the meaning and purpose of life – at least in terms that are meaningful to the Postmaterialists." (Inglehart 1990:192-193; 1997).

Samtidigt avfärdar inte Inglehart betydelsen av religion helt. Istället menar han att "spiritual concerns are an inherent concern of human beings." (Inglehart 1990:180; 1997). Han är inte ensam om ett sådant antagande. Flera religionssociologer arbetar utifrån tanken att en individs religiösa efterfrågan är konstant, men att detta behov kan tillfredsställas på olika sätt. De religiösa förändringarna rör inte människornas religiösa behov utan enbart i vad mån det religiösa utbudet kan tillfredsställa det (Iannaccone och Finke 1997). Inglehart menar dock att postmaterialisternas religiösa behov inte tar sig uttryck i traditionell religion, utan mer en öppen attityd till livsåskådningar: "traditional forms of religion have been, *and still are*, declining. During the past 40 years, church

attendance rates have been falling and adherence to traditional norms... have been eroding and continue to erode.” (Inglehart 1997:72).

När Inglehart diskuterar religiösa förändringar noterar han att religion har åtminstone två funktioner. Dessa kan vara ömsesidigt förstärkande eller betraktas som totalt separata, allt efter tycke och smak. Den ena funktionen rör sig om tro och upplevelser av en transcendent verklighet, något övernaturligt. Enligt Inglehart är det denna typ av tro och religiösa upplevelser som personer med postmaterialistiska värderingar ännu har behov av. Den andra funktionen beaktar vilka implikationer religionen har på individens beteende och på vad sätt religionen påverkar hela samhället, till exempel i form av normer och värderingar. Dessa religiösa normer och värderingar menar Inglehart att fler och fler ifrågasätter. Det kan alltså vara så att människor ställer existentiella frågor medan många kyrkor med stor enfasc försökt upprätthålla de normer och riter som de flesta människor enligt Inglehart uppfattar som irrelevanta. Däremot har dessa människor kvar sina religiösa behov (Inglehart 1990; 1997). Detta skulle betyda att utövandet av traditionell religion och betydelsen av traditionella värderingar minskar, trots att enskilda alltjämt har ett religiöst behov.

Ingleharts resonemang kring religiositet bland personer med postmaterialistiska värderingar haltar. Det verkar som om han har glömt bort sin egen teori om en tyst revolution. För låt oss anta att Inglehart och hans religionssociologiska forskningskollegor har rätt; det religiösa intresset tillhör människans natur. Antag samtidigt att allt färre människor kommer allt mer sällan i kontakt med religiösa institutioner eller någon form av religiöst utbud, något som kännetecknar generation X. Vad innebär då knapphetshypotesen för generation X:s förhållande till religion? Borde inte samhällets allmänna sekularisering ha en effekt som Inglehart förbisåg; att betydelsen av religiösa värden *ökar*, till och med traditionellt kristna värden. I så fall borde betydelsen av religiösa värden *öka* bland de personer – generation X – som växt upp i det religiösa knapphetens sekulära samhälle.

Enligt Ingleharts teorier är det dock två motstridiga krafter som är verksamma. Förutom den ökade betydelsen av religiösa värden grundat på knapphetshypotesen bör vi även ta hänsyn till att den religiösa socialisationen inom familjen avtar. Det sistnämnda leder till en relativt låg nivå av religiositet i generation X jämfört med äldre generationer. Men om knapphetshypotesen har relevans för individernas religiositet bör således allt fler i generation X värdera religion högre över tid, låt vara utifrån en initialt låg nivå.

Sekularisering

I religionssociologiskt avseende förbinder Inglehart den rikligare förekomsten av postmaterialister till en allt mer tilltagande sekularisering (Inglehart 1997). Sekularisering är ett av samhällsvetenskapens mest omdebatterade ämnen. Debatten kan stundtals vara tämligen förvirrad eftersom det råder delade meningar om

vad sekularisering är (jfr t ex Swatos och Christiano 1999). Risken är att man talar förbi varandra. Ett första steg i ett klargörande är att notera att ordet sekularisering används såväl för att beteckna ett begrepp som för att benämna en teori (Dobbelaere 1999).

Det finns ingen dominerande och vedertagen definition av begreppet sekularisering. En tämligen konventionell och i sin enkelhet sympatisk definition av *sekularisering är att religion betyder allt mindre för allt fler människor och inom allt fler samhällsområden* (Demker 1998; jfr Dobbelaere 1999). Detta är den definition som jag använder. Den primära forskningsuppgiften som begreppet sekularisering påkallar är att beskriva i vad mån sekularisering verkligen har inträffat; inom vilka samhällsområden och i vilken omfattning.

Det finns även teorier som benämns sekularisering, vars innehåll skiftar beroende på vilken forskare som gör antagandena. De teorier som befinner sig i huvudfåran menar att sekulariseringen tilltar allteftersom det moderna samhället utvecklas; moderniseras. Ofta förmodas rationella inomvärldsliga överväganden ersätta förklaringar av samhällsfenomen som hänvisar till det övernaturliga (Martin 1978; Dobbelaere 1981). Enligt Inglehart kan utvecklandet av postmaterialism vara ett steg i en sådan modernisering. I den kommande framställningen används dock inte sekularisering för att beskriva en teori, utan blott som en benämning av begreppet sekularisering och ingenting annat.

Diskussionen och forskningen om sekularisering skulle bli klarare om man som statsvetaren Marie Demker accepterade att sekularisering är ett mångfasetterat fenomen vars omfattning kan skifta inom olika sfärer i samhället (Demker 1998). Flera forskare har också gjort iakttagelser i samma riktning. Bland religions-sociologiska forskare har det blivit allt vanligare att identifiera en religiös marknad bestående av religiöst utbud och religiös efterfrågan. Ursprungligen kommer indelningen från en kontroversiell religionssociologisk rational choice-ansats, men att använda begrepp som religiös marknad, utbud och efterfrågan accepteras av betydligt fler än denna teoris förespråkare.⁴ Det religiösa utbudet är de religiösa föreställningar och beteenden som presenteras och finns tillgängliga för individerna i ett samhälle. Mellan det religiösa utbudet och efterfrågan råder en ömsesidig påverkan. Ofta tillgodoses behovet av religiositet genom de religiösa former som är tillgängliga för individen. Det religiösa utbudet strukturerar således individernas religiositet. Samtidigt försöker olika religiösa samfund och liknande att anpassa det religiösa utbudet till individernas religiösa efterfrågan. Det finns även individer som skapar egna religiösa organisationer som kan erbjuda just det religiösa utbud som de efterfrågar (Finke och Iannaccone 1993; Stark och Iannaccone 1994; Iannaccone och Finke 1997; Bruce 2000).

Den religiösa marknaden kan studeras på olika analysnivåer. I det följande beaktas samhälls- och sektorsnivå.⁵ På båda analysnivåerna bör religiöst utbud såväl som religiös efterfrågan beaktas. Detta innebär att begreppet sekularisering kan studeras inom fyra områden (se tabell 1). Interaktionen mellan religion och

politik sker på samhällsnivå. På denna nivå handlar sekularisering om det som historikern John Sommerville kallar ”the change of religious culture into religious belief” och till ”a distinct part of culture” (Sommerville 1988:77). På sektorsnivå studeras enbart specifika sektorer av samhället: politiska, ekonomiska, religiösa etc. På sektorsnivån rör den religiösa marknaden enbart religion utan inblandning av andra samhällssektorer.

Tabell 1 Den religiösa marknaden på två analysnivåer

		Religiös marknad	
		Utbud	Efterfrågan
Analys-nivå	Samhälle	Integration mellan religion och andra samhällsområden, t ex politik	Påverkan av religiositet på andra samhällsområden, t ex politik
	Sektor	Religion	Religiositet

På samhällsnivå rör det religiösa utbudet religionens integration med andra samhällssektorer med i huvudsak icke-religiös aktivitet. Föreningen kan både vara resultatet av en religiös inverkan på andra samhällssektorer (till exempel politik) och det motsatta: en sekulär samhällssektor som påverkar religion. Vad gäller politik innebär sekularisering en separation mellan religion och den offentliga sektorn (Bergfeldt 1998). Statskyrkosystem och konfessionell skola visar alla på en förening av religion och politik. Att skilja kyrkan från staten och omforma skolämnet kristendom till religionskunskap är exempel på en sekularisering av det religiösa utbudet på samhällsnivå.

Till skillnad från samhällsnivån är den religiösa marknaden på sektorsnivå av religiös art, utan att andra icke-religiösa samhällssektorer blandas in. På sektorsnivåns utbudssida agerar organisationer och rörelser som avser att representera och verka för en religion eller en religiös inriktning. De religiösa organisationernas utbud består också av formaliserade religiösa trossystem, normer, riter och religiösa möten. Ett *formaliserat trossystem* innebär att en grupp på något sätt konstruerat och delar ett manifest trossystem som är överförbart mellan olika individer. *Normer* är regler om uppförande och informella men allmänt accepterade mallar för vad som är lämpligt handlande av individen (Hagevi 1998). *Riter* är väsentligen standardiserade och formaliserade handlingar genomförda i en liturgisk omgivning som artikulerar tillhörighet eller överför annan information om symboler (Boholm 1996). Ofta är det religiösa organisationer – till exempel kyrkor – som erbjuder och utför riterna och ger de religiösa förklaringarna till varför de sker. Vi känner igen evangelisk-luthersk kristendom som exempel på formaliserat trossystem, tio

Guds bud som exempel på normer och dop, konfirmation, vigsel och begravning samt gudstjänster som exempel på riter. En tydlig sekularisering av det religiösa utbudet på sektornivå är om det religiösa utbudet från kyrkor och andra religiösa organisationer minskar, till exempel genom att allt färre riter utförs.

På sektornivåns efterfrågesida analyseras individens religiositet. Det finns flera indikatorer på religiositet. En vanlig indikator är individens religiösa engagemang, det vill säga religionsutövningens intensitet, till exempel hur ofta någon besöker en kyrka eller ber till Gud. En annan indikator är religiösa värderingar. Ett religiöst trossystem innehåller värderingar som en person kan bejaka eller avfärda i mer eller mindre utsträckning. Några exempel på religiösa värderingar är betydelsen av frälsning och vilken status Bibeln bör ha. På sektornivåns efterfrågesida innebär sekularisering bland annat att allt färre är religiöst engagerade eller uppfattar religiösa värderingar som betydelsefulla.

Angående religiös efterfrågan på samhällsnivå analyseras förhållandet mellan individens religiositet och (i vårt fall) politisk opinion. Notera att till skillnad från det religiösa utbudet analyseras på efterfrågesidan *individens* förhållande till religion (se definitionen av religiositet) och *individens* politiska opinion. En person kan då låta sin politiska opinion baseras på den egna religiositeten. Sekularisering innebär att sambandet mellan religiositet och politiska opinion försvagas.

Disposition

I den följande framställningen kommer analysen följa ovanstående modell av den religiösa marknaden på två analysnivåer. Först studeras det religiösa utbudet på samhällsnivå i form av konfessionella skolor, sedan det religiösa utbudet på sektornivå vilket görs genom en analys av religiösa riter. Avsikten med detta är att ta reda på om generation X växt upp i ett samhälle som i särskild hög grad är sekulariserat genom att det innehåller ett kraftigt försvagat religiöst utbud (se den första frågeställningen). Därefter analyseras den religiösa efterfrågan på sektornivå genom att undersöka religiositeten i generation X. På så sätt kan får vi svar på om det religiösa engagemanget och om betydelsen av religiösa värden i generation X och utvecklingen av religiositeten över tid (se den andra frågeställningen). Till sist studeras religiös efterfrågan på samhällsnivå: sambandet mellan religiositet och politisk opinion i generation X. Därigenom undersöks om religiositet är relaterat till samhällssynen i generation X (se den tredje och sista frågeställningen).

Tillvägagångssätt

För att besvara den första frågeställningen – om generation X växt upp i ett sekulärt samhälle av aldrig tidigare skådat slag – genomförs en rad sekundäranalyser av andra insamlat och redovisat material. Dessa analyser behandlar för det första

det religiösa utbudet på samhällsnivå, närmare bestämt religionsundervisningen i grundskolan under 1900-talet. För det andra studeras det svenska religiösa utbudet på sektorsnivå år 1920-2000 i form av religiösa riter.

Vad gäller möjligheten att besvara den andra frågeställningen om det religiösa engagemanget och betydelsen av religiösa värden i generation X har SOM-institutet vid Göteborgs universitet under år 2000 genomfört en intressant frågeundersökning av ungdomar boende i Västra Götaland mellan 15-29 år. De 1798 svarande (67 procent av hela urvalet) representerar nämligen de 15 sista årskullarna av generation X (personer födda mellan år 1961-1985). Men för att besvara den andra frågeställningen behövs även data över tid. Då kommer tidigare genomförda SOM-undersökningar väl till pass. Dessa frågeundersökningar är utformade på liknande sätt som ovanstående undersökning med det undantaget att de svarande representerar den vuxna svenska befolkningen; först svenska medborgare i åldern 15-75 år från år 1986, sedan år 1992 både svenska och utländska medborgare i åldern 15-80 år och sedan år 2000 hela svenska befolkningen i åldern 15-85 år (se Lithner 2001).

Även vid den tredje frågeställningen – sambandet mellan religiositet och politisk opinion – begagnas SOM-institutets frågeundersökning av Västra Götalands ungdomar.

Religiöst utbud på samhällsnivå: konfessionell skola

Det religiösa utbudet kommer att analyseras på både samhällsnivå och sektorsnivå. På samhällsnivå är det intressant att analysera hur den politiskt styrda offentliga sektorn integreras med religion. I centrum för analysen står skolan, en del av den offentliga sektorn som påverkar varje generations uppväxt.

Internationellt har religion varit ett politiskt stridsäpple i samband med utbildning. Sverige är inget undantag. Kristdemokraterna bildades delvis som ett resultat av vad som upplevdes som en hotande förändring av skolans religionsundervisning (Demker 1998). I utbildningspolitiken har grundskolans religionsundervisning länge spelat en viktig roll. För 40-talisterna och de föregående generationerna var religionsämnet en undervisning i kristen tro, vilket i stor utsträckning var liktydigt med den evangelisk-lutherska läran. Svenska kyrkan hade speciella rättigheter att delta i samband med kristendomsundervisningen ända fram till slutet av 1950-talet. Men under denna tidsperiod och därefter har dock skett stora förändringar av religionsundervisningen i skolan. Låt oss beskriva huvuddragen i ämnets omvandling.

Fram till år 1919 genomförde den dåvarande folkskolan en ren konfessionell undervisning i statskyrkans lära. Kristendom var det viktigaste ämnet med ungefär 10 timmars undervisning i veckan. Sedan inträffar en genomgripande förändring. En ny läroplan inför en icke-konfessionell etisk-evangelisk kristendomsundervisning som tilldelas ungefär 2 undervisningstimmar i veckan. Istället för att som tidigare

fokusera på katekesen är Bibeln – speciellt Jesus bergspredikan – huvudlitteratur. Under 1920-talet kom Bibeln att kompletteras med en lärobok i kristen tro. Trots kristendomens framträdande position deklarerade dåtidens undervisningsplan att ämnet också avsåg att främja tolerans gentemot alternativa tänkanden. I samband med införandet av grundskolan år 1962 ersätter kristendomskunskap den gamla beteckningen kristendom. Avsikten var nu inte att lägga grunden för en kristen livsåskådning utan endast orientera eleverna om den kristna tron (Dahlgren 1985; Gustafsson, G 1991; Staarup 1992).

I slutet av 1960-talet när de första årskullarna av generation X skall börja grundskolan bryts traditionen med kristen undervisning av. Redan år 1964 byter kristendomsundervisningen namn till religionskunskap på gymnasiet. Grundskolan följer efter i och med den nya läroplanen år 1969. Enligt den färska läroplanen är det nya ämnet inte någon undervisning i den kristna tron. Istället betraktas för första gången religionskunskap som ett samhällsorienterande ämne. Läraren skall undervisa om alla de stora världsreligionerna, även om kristendom betonas särskilt (Dahlgren 1985; Gustafsson, G 1991). Religionsämnet har således transformerats från att ha varit en konfessionell undervisning i Svenska kyrkans lära, via icke-konfessionell etisk-evangelisk kristendomsundervisning till den multireligiösa religionskunskap som generation X undervisats i.⁶

Vad gäller utbildningen har det religiösa utbudet på samhällsnivå genomgått kraftig sekularisering, speciellt under 1960-talet. Jämfört med tidigare generationer är det således en mycket annorlunda undervisning som generation X inmundigat. Årskullarna i generation X var de första som fick gå i en sekulariserad grundskola. Från att ha koncentrerat sig nästan uteslutande på att undervisa i kristendom – och propagerat för den – infördes ett samhällsorienterat och multireligiöst undervisningsmoment runt år 1970. Kunskaperna i en religion blir sannolikt mindre detaljerade om undervisningen också inom samma tidsrymd skall ta upp andra religioner. I skolan borde således generation X fått bredare men grundare kunskap om religion än föregående generationer.

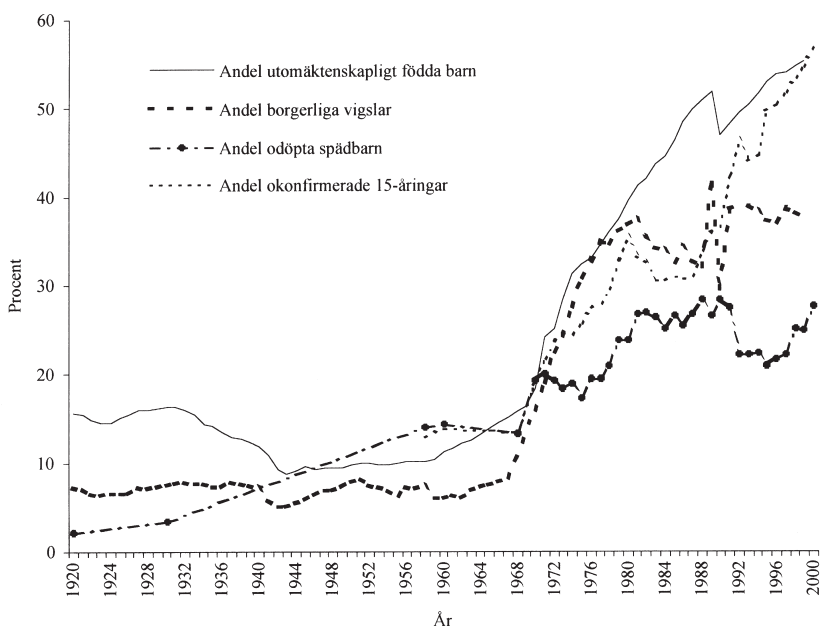
Religiöst utbud på sektorsnivå: religiösa riter

På sektorsnivå analyseras det religiösa utbudet; närmare bestämt utbudet av religiösa riter, vilket i en del fall också antas vara indikatorer på de kyrkliga normernas ställning. Om antalet genomförda religiösa riter minskar innebär det att det religiösa utbudet på sektorsnivå sekulariseras. Det är främst Svenska kyrkan som erbjuder och utför religiösa riter i Sverige. Dop, konfirmation, nattvard, vigsel och begravning är alla centrala riter i nästan alla kyrkor, så även Svenska kyrkan. Frågan är i vad mån dessa riter utförs? Om andelen i generation X som genomgått religiösa riter är förhållandevis liten bör detta vara ett tecken på att de växt upp i ett samhälle som är förhållandevis sekulariserat på sektornivåns utbudssida. Därmed

är det intressant att analysera andelen *ogenomförda religiösa riter*, det vill säga de fall där religiösa riter inte genomförts fast riterna enligt det dominerande samfundets normer borde ha blivit utförda.

Några genomförda riter indikerar också vilken roll religiösa normer spelar för svenskarna. En central religiös norm är att familjebildning sker i ett av kyrkan välsignat äktenskap. Att istället gifta sig borgerlig eller att föräldrarna inte alls gifter sig innan de skaffat barn visar ett brott mot de traditionella normer som inte bara Svenska kyrkan utan även frikyrkorna har hävdad. Genom att studera andelen utomäktenskapliga barn får vi en indikator på i vad mån generation X växt upp i familjer som på ett förhållandevis klart sätt ställt sig utanför den traditionella religiösa normstrukturen.

Figur 1 Ogenomförda religiösa riter 1920-2000

Kommentar: Utomäktenskapligt födda barn avser procent av samtliga levande födda. Borgerliga vigslar avser procent av samtliga vigslar. Okonfirmerade 15-åringar avser procent personer som under aktuellt år fyllt 15 år men som inte har konfirmerats i Svenska kyrkan. Odöpta spädbarn avser procent av under året födda barn som inte döpts av Svenska kyrkan. Angående dop, konfirmation och borgerliga vigslar år 1970-2000 är uppgifterna hämtade från Skog 2001. Angående dop och konfirmation år 1920 och 1930 är uppgifterna beräknade från SCB Folkräkningen (1925; 1937) samt år 1960 och 1968 är uppgifterna hämtade från Stoltz 1970:22. Övriga uppgifter är hämtade ur eller beräknade utifrån SCB:s Statistisk årsbok 1920-2002. Observera att mellan år 1930-1958 finns inga mätpunkter registrerade angående odöpta spädbarn.

I figur 1 redovisas två mått på riter som Svenska kyrkan *inte* utfört mellan år 1920-2000: spädbarn som inte döpts och 15-åringar som inte konfirmerats i Svenska kyrkan. Dessutom redovisas två samfundsneutrala mått. För det första andel nyfödda som fötts utanför äktenskapet. För det andra borgerlig vigsel som i allt väsentligt innebär en icke-religiös äktenskapsform, men med följande brasklapp: Fram till år 1954 hade Svenska kyrkan monopol på religiösa äktenskap. Personer som tillhörde andra samfund var hänvisade till borgerlig vigsel som de sedan kunde komplettera med valfri religiös ceremoni. Fram till 1950-talet ingår således en viss andel religiösa vigslar bland de borgerliga vigslarna (Stoltz 1970).

Enligt figur 1 har generation X växt upp i mycket sekulariserat samhälle. Samtliga indikatorer på sekularisering av det religiösa utbudet på sektorsnivå ökar. Det stora brottet då antalet ogenomförda religiösa riter tilltar kraftigt inträffar inför och under 1970-talet och ökningen fortsätter under 1980- och 1990-talen, det vill säga under de årtionden som generation X växer upp.

Låt oss granska varje trend mer specifikt. Familjen är en central del i de flesta människors liv. En ökning av barn födda utanför äktenskapet är därför en god indikator på betydelsen av kyrkans normer i människors vardag. Vad gäller utomäktenskapligt födda barn går svensk statistik så långt tillbaka som år 1749 då 2 procent av alla barn registrerades som utomäktenskapligt födda. Sakteliga ökar andelen utomäktenskapligt födda barn till 15 procent år 1920, en nivå som bibehålls fram till år 1934 (se figur 1). Då börjar andelen utomäktenskapligt födda barn att minska och mellan år 1941-1960 är ungefär vart tionde barn fött utanför äktenskapet. Därefter börjar andelen utomäktenskapliga barn att öka igen och år 1969 föds var sjätte barn utanför äktenskapet. Sedan går utvecklingen snabbt. År 1971 föds var fjärde barn utanför äktenskapet, år 1976 föds var tredje barn och år 1988 vartannat barn utanför äktenskapet. År 2000 föds 56 procent av barnen utanför äktenskapet. Denna utveckling kan inte betecknas som något annat än mycket dramatisk. I en så fundamental del av livet som familjebildningen innebär kastas den kyrkliga traditionen plötsligt ut. Brottet sker plötsligt i början av 1970-talet. Den revolutionerande sekulariseringen av det religiösa utbudet innebär således att en stor del av generation X växt upp i familjer som på ett tydligt sätt ställt sig utanför en av den traditionella religionens normer.

Till förändringen i familjebildningen kan läggas att en stor del av generation X som blivit födda inom äktenskapet ändå fötts av föräldrar som inte fått kyrkans välsignelse. Den dramatiska sekulariseringen i samband med familjebildningen understryks nämligen av att andelen borgerliga vigslar ökar, vilka således till stor del ersätter de kyrkliga vigslarna. Återigen sker förändringen plötsligt. Mellan åren 1968-1981 fördubblas andelen borgerliga vigslar, ännu en reträtt för kyrkan. Därefter stabiliseras andelen borgerliga vigslar och pendlar mellan 34-38 procent, undantaget åren 1989 och 1990.⁷

Vissa riter är tydliga passageriter, det vill säga något som markerar att individen träder in i, övergår till ett nytt stadium av eller lämnar en livscykel.⁸ Dop av

spädbarn kan betraktas som en passagerit. Svenska kyrkan har dock blivit allt mer måna om att påpeka dopets religiösa innebörd. Till exempel har de försökt rensa bort formuleringar som kan ge stöd för uppfattningen att dopet är en namngivningsceremoni. Enligt sammanställningen i figur 1 har andelen odöpta spädbarn ökat, men inte så mycket som andelen barn födda utanför äktenskapet eller andelen borgerliga vigslar. Det är bland generation X som andelen odöpta spädbarn börjar att öka: från 1968 till 1971 ökar andelen odöpta spädbarn från 13 procent till 20 procent. Därefter inträder en långsammare ökningstakt som år 1988 mattas av vid 28 procent odöpta spädbarn. På 1990-talet inleds en ökning av andelen döpta spädbarn som innebär att 21 procent av alla spädbarn är odöpta år 1995. I slutet av 1990-talet återgår andelen odöpta spädbarn återigen till samma nivå som vid 1990-talets inledning. Trots att andelen odöpta spädbarn i generation X är betydligt fler än i föregående generationer tycks det dock som Svenska kyrkans doptradition är stark i förhållande till andra riter.⁹

I Svenska kyrkan genomförs konfirmationen som en bekräftelse på dopet som oftast äger rum i tidig ålder. Numer äger konfirmationen rum vid 15 års ålder i Svenska kyrkan. Efter kristendomsämnets avskaffande kan konfirmationsundervisningen ses som Svenska kyrkans stora chans att undervisa generation X i sin religion. Den genomförda konfirmationsundervisningen minskar dock kraftigt under 1900-talets sista decennier. Återigen inleds sekulariseringen vid 1970-talets inledning då andelen okonfirmerade 15-åringar ökar kraftigt. Under 1980-talet stannar ökningen upp vid 35 procent (i samband med en av Svenska kyrkans kampanjer för att öka konfirmationsläsandet), men andelen okonfirmerade 15-åringar försätter återigen att öka vid 1980-talets slut. År 2000 är över hälften – 57 procent – av alla 15-åringar inte konfirmerade av Svenska kyrkan och ökningstakten ser inte ut att mattas av. Det är således inte bara i skolan som utbudet av kristen undervisning minskat, utan den undervisning som sker i Svenska kyrkans regi har också tappat mark i generation X. Som kollektiv har generation X antagligen avsevärt mindre kunskap om kristendom än tidigare generationer.

Det religiösa utbud som möter svenskarna på sektorsnivå förändras grundligt i slutet av 1960-talet. Oavsett vilken religiös rit som undersöks visar resultaten att sekulariseringen ökar dramatiskt från omkring år 1970. Det är under denna tid som generation X växer upp; de blir de första som har växt upp i det sekulariserade Sverige. Kristendomsundervisningen är avskaffad och ersatt av samhällsorienterad religionskunskap. Deras föräldrar är inte gifta i kyrkan och inte sällan är de själva både odöpta och framförallt okonfirmerade. Det är således möjligt att generation X – till skillnad från sina föräldrar som ofta var 40-talister – kan betraktas som ”svältfödda” på religion. Enligt Ingleharts knapphetshypotes – att folk värderar något högre om tillgången är knapp än om det råder överflöd – är det därför möjligt att generation X uppfattar religiösa värderingar som allt mer betydelsefulla. Låt oss undersöka om det kan vara så.

Religiöst efterfrågan på sektorsnivå: religiositet

Är generation X allt mer alierad från traditionell religion? Eller leder en uppväxt i religiös knapphet till att religiösa värden uppvärderas? I detta avsnitt skall religiositeten i generation X analyseras. Inledningsvis beskrivs förändringen i svenskarnas religiösa engagemang över tid, varefter religiositeten i generation X jämförs med resten av svenska befolkningen. Till sist specialgranskas religiositeten bland de sista årskullarna i generation X i Västra Götaland.

Vid en undersökning av svenskarnas religiösa engagemang pekar mycket på att den plötsliga ökningen av antalet ogenomförda riter är orsakad av en minskad religiös efterfrågan. Först minskar individens efterfrågan på religion stadigt, sedan – som om den sista droppen fick bägaren att rinna över – rasar det religiösa utbudet. Som indikator på folks religiösa engagemang används vanan att besöka gudstjänst eller religiöst möte. I Sverige är det förhållandevis få som dyker upp på söndagsgudstjänsten, bland den lägsta andelen i världen. Andelen har dessutom minskat över tid. Under det andra världskriget gick var femte svensk regelbundet (det vill säga minst en gång i månaden) på gudstjänst. År 1994 noterades bottennoteringen 8,4 procent regelbundna kyrkobesökare. Men sedan händer något. Numer tycks minskningen ha stannat upp eller åtminstone avtagit. Det är till och med så att undersökningarna för första gången på 60 år registrerar en svag ökning av andelen regelbundna kyrkobesökare (Hagevi 2002b).

Vad gäller andelen som aldrig eller relativt sällan (dock ej så ofta som en gång i månaden) besöker ett religiöst möte tycks sekulariseringen inte ha avstannat. Andelen som aldrig besöker religiösa möten ökar på bekostnad av andelen som sällan gör sådana mötesbesök (Hagevi 2001a). Fenomenet känns igen från internationell forskning (Putnam 2001). Andelen som inte har kontakt med organiserad religion ökar således, medan andelen med mer intensivt religiöst engagemang är konstant. Det här betyder att Sverige blir allt mer uppdelat i två tämligen olika grupper med å ena sidan personer som är tämligen aktiva i religiösa organisationer och å andra sidan personer som inte har någon kontakt med kyrkor och liknade organisationer.

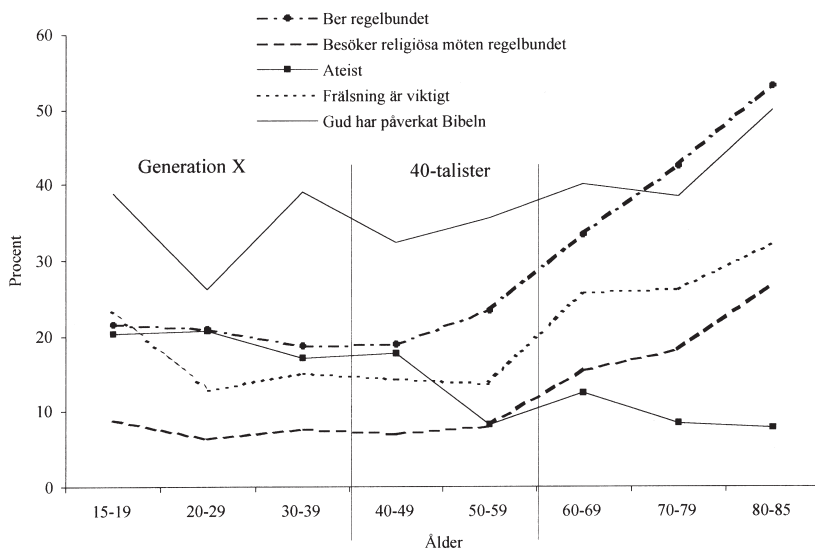
Religiositet bland generation X och den äldre generationen

Hur religiös är generation X jämfört med äldre generationer? I figur 2 presenteras en sammanställning av sambandet mellan fem former av religiositet och ålder. Tre former av religiöst engagemang studeras: beteendena bön och religiösa mötesbesök samt attityden självidentifierad ateist (det vill säga frånvaro av gudstro). Två religiösa värderingar granskas: vikten av frälsning och bibelsyn.¹⁰

Enligt samtliga undersökta former av religiositet tenderar personer som tillhör generationer som är äldre än generation X och 40-talisterna att uppvisa högst grad av religiositet. I 40-talistgenerationen (som alltså inkluderar personer födda på 1940-såväl som 1950-talet) tycks de äldsta ålderskullarna vara något mer religiösa än de

yngre, medan generation X är mer enhetlig. Skillnaderna mellan generationerna är mest markanta för regelbundna bedjare. I generation X och bland 40-talisterna ber ungefär var femte regelbundet till Gud, medan över hälften av personer som är 80 år eller äldre ber regelbundet. Medan knappt var tionde person i generation X och bland 40-talisterna besöker religiösa möten regelbundet gör var fjärde person mellan 80-85 år detta. Andelen självidentifierade ateister varierar inte lika mycket med ålder, men ungefär var femte person under 50 år uppger sig vara ateist, medan runt var tionde som är 50 år eller äldre identifierar sig som ateist; brottet går mitt i

Figur 2 Religiositet i hela svenska befolkningen efter ålder år 2000 (procent)

Kommentar: Uppgifterna är hämtade från SOM-institutets undersökning år 2000 av svenska befolkningen mellan 15-85 år. *Ber regelbundet* och *besöker religiösa möten regelbundet* undersöks med frågan *Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna gjort följande saker?* Därefter nämndes bland annat *Besökt gudstjänst eller religiöst möte* och *Bett till Gud*. De som besöker religiösa möten eller ber minst en gång i månaden betraktas som regelbundna. *Ateist* mäts med hjälp av frågan *Om Du skulle beskriva Dig själv, var skulle Du placera Dig på följande skalor?* varefter bland annat den 11-gradig skala från 0 (markerat med *Gudstroende*) till 10 (markerat med *Ateist*) presenteras. Svarande som markerat 10 betraktas som ateister. *Frälsning är viktigt* undersöks med frågan *Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig?* varefter bland annat *Frälsning* nämns. De som svarat *Mycket viktigt* och *Ganska viktigt* betraktas anse att frälsning är viktigt. *Gud har påverkat Bibeln* mäts med frågan *Det finns olika sätt att se på Bibeln. Vilken av följande uppfattningar ligger närmast Din egen?* De som svarat *Bibeln är Guds rena ord och därför är den bokstavligen sann* och *Bibeln är inspirerad av Gud, men den är skriven av människor och måste tolkas på nytt i varje tid* anses tro att Gud har påverkat Bibeln.

40-talistgenerationen. Generationerna före både generation X och 40-talisterna tenderar också att i större utsträckning omfatta religiösa värderingar. Bland de som uppnått pensionsåldern är det ungefär dubbelt så vanligt att betrakta frälsning som viktigt jämfört med generation X och 40-talisterna. Skillnaden mellan generationerna är dock ganska liten vad gäller bibelsyn, även om det är något vanligare att de äldsta åldersgrupperna tror att Bibeln är påverkad av Gud än i Generation X (speciellt i åldern 20-29 år) och bland 40-talisterna.

De tonåringar som ingår i undersökningen tenderar att uppvisa en något högre religiositet än övriga i generation X, men också i jämförelse med 40-talisterna. Det är inte första gången ett sådant fenomen uppmärksammas (se t ex Bennulf m fl 1995). Allt tyder på att tonårsreligiositeten så småningom avtar längre fram i livsrytmen.

”När fan blir gammal blir han religiös.” Så lyder ett talesätt. Vi vet inte utifrån ovanstående analys om så är fallet, men vi vet att äldre generationer tenderar att vara mer religiösa än både generation X och 40-talisterna och att detta gäller samtliga fem undersökta former av religiositet. Enligt resultatet är generation X – den första generation som växt upp under religiös knapphet i det sekulariserade Sverige – inte mindre religiös än de 40-talisterna som en gång i stor utsträckning vände ryggen mot ett samhälle där religionens roll var betydligt större.

Generationernas religiösa engagemang och värderingar

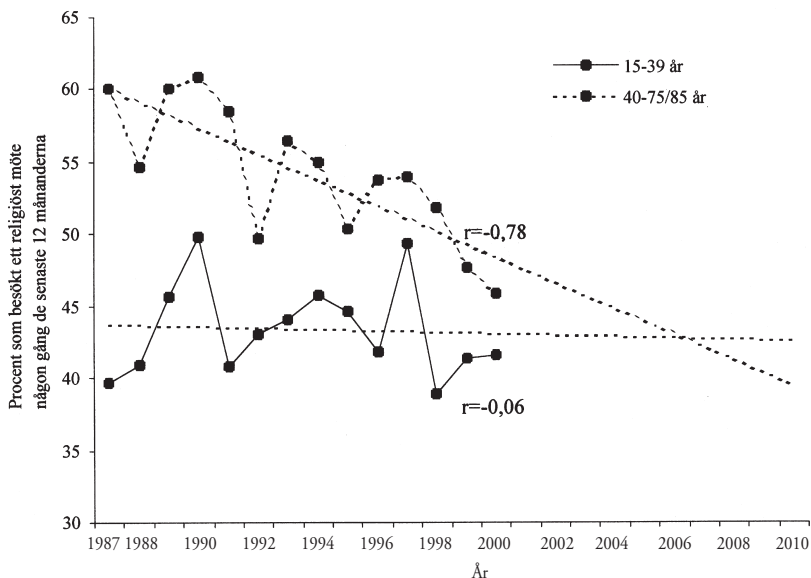
Skillnader mellan åldersgrupper kan vara av tre slag. För det första kan skillnaderna vara knutet till en *livscykel*, till exempel att man med stigande ålder tenderar att bli allt mer religiös. För det andra kan det röra sig om *periodeffekter*; en åldersgrupp eller flera åldersgrupper uppvisar av någon anledning (till exempel en dramatisk händelse) upp högre religiositet än andra. För det tredje kan skillnaderna vara knutet till *generationsförändringar*; den yngre generationen är mindre religiös än den äldre och är så livet ut. När vi talar om sekularisering är det den sistnämnda utveckling vi tänker på. Vilken av dessa förändringar som är aktuell kan prövas via kohortanalyser. Metoden kräver data med återkommande mätningar under flera årtionden som täcker in en hel generations religiositet. Ett sådant material finns tyvärr inte att tillgå.

De tidserier som ändå finns är dock tillräckligt omfattande för att det skall vara möjligt att undersöka i vad mån sekularisering i en yngre åldersgrupp överensstämmer med samma process i en äldre åldersgrupp. SOM-institutet har undersökt svenska befolkningens religiositet i 15 år med start år 1986, det vill säga året efter sista årskullen i generation X föddes. År 2000 finns hela generation X:s samtliga årskullar och endast dem inom åldersintervallet 15-39 år, medan detta åldersintervall till största del bestod av 40-talistgenerationen år 1986. Men för varje år som går tar generation X över allt mer av denna ålderskohort tills de dominerar den helt år 2000. Frågan är om religiositeten i ålderskategorin 15-39 år ökar eller

minskar allt eftersom generation X tar över den mellan år 1986-2000? Och ökar eller minskar religiositeten bland personer som är 40 år och äldre allt eftersom 40-talisterna träder in i denna skara?

Avsikten är att undersöka dels religiöst engagemang, dels betydelsen av religiösa värderingar. Låt oss börja med det religiösa engagemanget, något som SOM-institutet började undersöka år 1987 i form av religiösa mötesbesök. Andelen regelbundna besökare av religiösa möten är numer tämligen stabilt, men andelen som överhuvudtaget någon gång besöker ett religiöst möte minskar alltjämt. Därför kommer analysen av religiöst engagemang beröra de som överhuvudtaget bryr sig om att besöka ett religiöst möte. Det som undersöks är således andelen som överhuvudtaget besökt ett religiöst möte de senaste 12 månaderna. Förändringen över tid av de religiösa mötesbesöken i två åldersgrupper redovisas i figur 3: yngre personer som vid undersökningstillfället var mellan 15-39 år jämförs med äldre personer som var mellan 40-75/85 år.¹¹

Figur 3 Andel religiösa mötesbesökare efter ålder 1987-2000 (procent)

Kommentar: Frågans formulering är *Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna gjort följande saker?* varefter bland annat *Besökt gudstjänst eller religiöst möte* nämndes. Svarsmöjligheterna är *Ingen gång, Någon gång under de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i kvartalet, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan* och *Flera gånger i veckan*. I figuren redovisas alla svar som *religiösa mötesbesökare*, undantaget de som svarade *ingen gång*. Mellan år 1986-1991 var den övre åldersgränsen i SOM-undersökningarna 75 år, mellan år 1992-1999 var den övre åldersgränsen 80 år och från och med år 2000 var den övre åldersgränsen 85 år.

De personer som är under 40 år kan knappast sägas bli allt mer sekulariserade. Generation X:s intåg minskar nämligen inte det religiösa engagemanget i form av andelen som besöker religiösa möten. Med undantag av några enstaka hopp är andelen religiösa mötesbesökare tämligen stabil över tid (sambandet mellan årtal och andelen kyrkobesökare i åldern 15-39 år är Pearsons $r=-0,06$). Däremot minskar andelen besökare av religiösa möten kraftigt i den äldre gruppen (sambandet mellan årtal och andelen kyrkobesökare i åldern 40-75/85 år är $r=-0,78$). Det är att anta att den minskade andelen religiösa mötesbesökare i denna ålderskategori i stor utsträckning beror på 40-talisternas intåg och att äldre generationer gått bort.

Angående religiöst engagemang finns det ingen tendens till ytterligare sekularisering i generation X. Om tendensen står sig på längre sikt antyder således resultatet att sekulariseringen har stannat av. Det är i så fall till och med möjligt att se var golvet för sekulariseringen är satt: ungefär 40 procent av svenska folket kommer att fortsätta besöka religiösa möten. Det är dock möjligt att andelen religiösa mötesbesökare i den äldre ålderskategorin fortsätter att minska. I figur 3 är inlagt två trendlinjer som är utdragna fram till år 2010. De representerar den kommande utvecklingen om den nuvarande tendensen håller i sig. I så fall kommer personerna i den yngre åldersgruppen att vara mer mötestrogna helgedomarna än den äldre ungefär vid år 2007. Det bör dock noteras att ingen kan veta vad framtiden kommer att bjuda på.

Religiösa värderingar

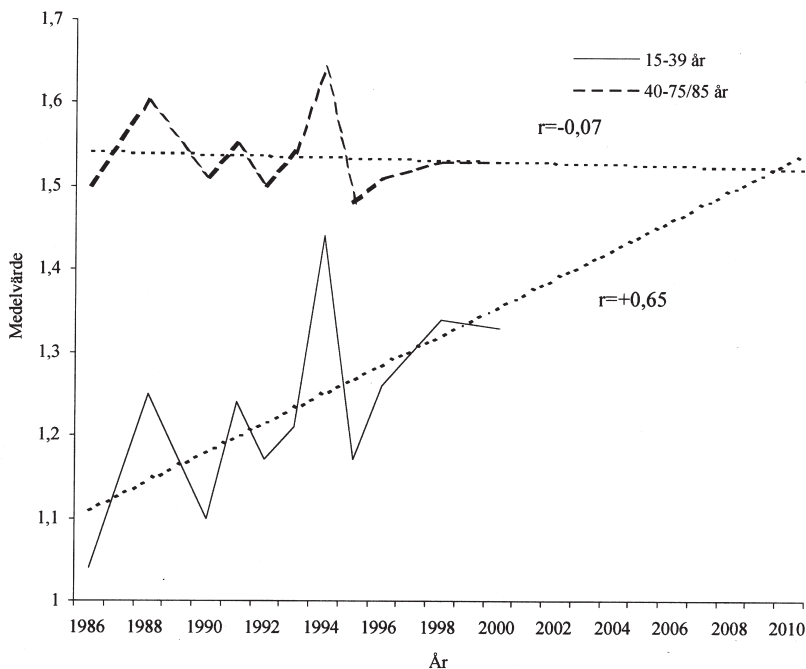
Låt oss gå över till att analysera betydelsen av religiösa värderingar. Sedan år 1986 har SOM-institutet undersökt hur viktigt *frälsning* uppfattas vara bland den svenska befolkningen. Ett begrepp av typen "frälsning" kan förstås på många olika sätt. Vi vet inte vad det betyder för gemene man. Det är inte alls säkert att de som angivet att frälsning har någon form av betydelse för dem associerar till begreppet på samma sätt som en präst eller pingstvän skulle göra. Det är dock troligt att de flesta anser att frälsning är ett religiöst värde och att de flesta av dessa associerar det till kristendom.

De svarande har fått ange om de tycker att frälsning är *mycket viktigt, ganska viktigt, varken viktigt eller oviktigt, inte särskilt viktigt* eller *inte alls viktigt*. Genom att ge den första svarsalternativen (mycket viktigt) värdet 4, nästkommande värdet 3 och sedan i en fallande skala till svarsalternativen (inte alls viktigt) som får värdet 0 kan ett medelvärde för samtliga svarande i respektive åldersgrupp beräknas. Ju högre medelvärde, desto större betydelse har frälsning för de svarande. Förändringen över tid av betydelsen av frälsning redovisas i figur 4. Återigen består den yngre gruppen av personer som vid undersökningstillfället var mellan 15-39 år och den äldre av personer som var 40-75/85 år.

För betydelsen av frälsning innebär generation X:s intåg på arenan en betydelsefull förändring. Det som överraskar är att tendensen bryter mot antagandena om en

allt mer tilltagande sekularisering. Allt fler i den yngre ålderskategorin uppfattar frälsning som allt viktigare (sambandet mellan årtal och betydelsen av frälsning i åldern 15-39 år är $r=+0,65$). Detta är snarare motsatsen till sekularisering; sakralisering. Däremot är betydelsen för frälsning i den äldre gruppen mer stabil (sambandet mellan årtal och betydelsen av frälsning i åldern 40-75/85 år är $r=-0,07$).¹² Även i figur 4 finns två trendlinjer som är utdragna fram till år 2010. Liksom förut representerar trendlinjerna den kommande utvecklingen om den nuvarande tendensen håller i sig. Om allt annat är lika kommer personerna i den yngre åldersgruppen att uppfatta frälsning som mer betydelsefullt än personerna i den äldre gruppen år 2010. Återigen bör vi dock påminna oss om att vi inte vet om tendensen om frälsningens betydelse kommer att fortsätta eller ej.

Figur 4 Hur viktigt är frälsning för Dig? En femgradig skala från "inte alls viktigt" (0) till "mycket viktigt" (4) år 1986-2000 (medelvärde)

Kommentar: Frågans formulering är *Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig?* varefter bland annat *Frälsning* nämndes. Svarsmöjligheterna var *Mycket viktigt* (kod=4), *Ganska viktigt* (kod=3), *Varken viktigt eller oviktigt* (kod=2), *Inte särskilt viktigt* (kod=1) och *Inte alls viktigt* (kod=0). Mellan år 1986-1991 var den övre åldersgränsen i SOM-undersökningarna 75 år, mellan år 1992-1999 var den övre åldersgränsen 80 år och från och med år 2000 var den övre åldersgränsen 85 år.

Det är dags att summera analyserna av religiositet i generation X, det vill säga sektorsnivåns efterfrågesida. Det finns inga tecken på en tilltagande sekularisering i generation X. I stora delar har den nya tillämpningen av Ingleharts knapphetshypotes – att folk uppvärderar betydelsen av något om tillgången är knapp än om det råder överflöd – fått stöd. Utifrån en relativt låg nivå fäster generation X – den första generationen som växt upp i det sekulariserade svenska samhället – större vikt vid religiösa värderingar än 40-talisterna. Detta är en form av sakralisering, vilket är motsatsen till sekularisering. Generation X som växt upp under religiös knapphet tenderar att bedöma ett religiöst värde som frälsning som allt mer betydelsefullt. Det sekulära samhället har inte heller inneburit att generation X ratar de religiösa mötesbesöken: de varken ökar eller minskar.

De sista årskullarna av generationen X i Västra Götaland

I generation X ökar betydelsen av frälsning, tvärtemot idén om en allt mer tilltagande sekularisering. Det tycks dessutom som om sekulariseringen i form av minskat religiöst engagemang har avstannat i generation X. Dessa resultat gäller dock för hela Sverige. Nu är det dags att vända blickarna mot generation X i Västra Götaland, närmare bestämt de 15 sista årskullarna i generation X. I tabell 2 redovisas tre mått på religiöst engagemang: besök av religiösa möten, bön och meditation.¹³ Dessutom redovisas hur viktigt frälsning uppfattas vara bland de sista årskullarna i Generation X i Västra Götaland i tabell 3. Det sista måttet på religiositet som redovisas är medlemskap i kyrkliga organisationer och föreningar i tabell 4.¹⁴

Tabell 2 *Besök av religiösa möten, bön och meditation bland personer i ålder 15-29 år i Västra Götaland år 2000 (procent)*

	<i>Aldrig</i>	<i>Sällan</i>	<i>Regelbundet</i>	Summa procent	Antal svarande
Besökt gudstjänst eller religiöst möte	57	34	9	100	1731
Bett till Gud	57	21	22	100	1725
Mediterat	80	12	8	100	1720

Kommentar: Frågans formulering är *Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna gjort följande saker?* Svartsmöjligheterna är *Ingen gång* (presenteras i tabellen för *aldrig*), *Någon gång under de senaste 12 månaderna*, *Någon gång i halvåret*, *Någon gång i kvartalet* (dessa tre svartsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *sällan*), *Någon gång i månaden*, *Någon gång i veckan* och *Flera gånger i veckan* (dessa tre svartsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *regelbundet*).

Tabell 3 Vikten av frälsning bland personer i ålder 15-29 år i Västra Götaland år 2000 (procent)

Mycket viktigt	11
Ganska viktigt	12
Varken viktigt eller oviktigt	29
Inte särskilt viktigt	17
Inte alls viktigt	31
Summa procent	100
Medelvärde	1,26
Antal svarande	1723

Kommentar: Frågans formulering är *Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig? Varefter bland annat Frälsning nämns. Svarsmöjligheterna är Mycket viktigt, Ganska viktigt, Varken viktigt eller oviktigt, Inte särskilt viktigt och Inte alls viktigt.*

Tabell 4 Medlemskap i kyrklig organisation bland personer i ålder 15-29 år i Västra Götaland år 2000 (procent)

Aktiv medlem	8
Passiv eller associativ medlem	4
Inte medlem	88
Summa procent	100
Antal svarande	1728

Kommentar: Frågans formulering är *Ange nedan vilken/vilka föreningar Du är medlem i, samt hur aktiv Du är i dessa föreningar, varefter bland annat Kyrklig organisation/förening nämndes. Svarsmöjligheterna var Icke medlem (presenteras i tabellen som inte medlem), Icke medlem, men varit på möte under de senaste 12 mån., Medlem, men har inte varit på möte under de senaste 12 mån. (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till passiv eller associativ medlem), Medlem och har varit på möte under de senaste 12 mån., Medlem och har någon typ av uppdrag (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till aktiv medlem).*

Enligt tabell 2 besöker drygt 40 procent av de sista årskullarna i generation X i Västra Götaland religiösa möten, lika många ber till Gud och en femtedel mediterar åtminstone någon gång. I tabell 2 kan vi även utläsa andelen som uppvisar ett regelbundet religiöst engagemang: ungefär var elfte person av generation X:s unga garde i Västra Götaland besöker religiösa möten regelbundet, drygt var femte ber regelbundet, och var trettonde mediterar regelbundet. I generation X är det således

vanligare att besöka religiösa möten eller be till Gud än att meditera. De tre måtten på religiöst engagemang har alla positiva samband med varandra. Sambandet mellan religiösa mötesbesök och bön är starkast (Pearsons $r=0,55$). Däremot är sambandet mellan meditation och religiösa mötesbesök ($r=0,19$) och bön ($r=0,28$) betydligt svagare. Huvudanledningen till att religiösa mötesbesök och bön inte har lika starka samband med meditation är troligtvis att personer som mediterar inte alltid betraktar det som religionsutövning, utan att de istället är religiöst passiva.

I tabell 3 presenteras en sammanställning över hur viktigt frälsning uppfattas vara. Vi finner att nästan var fjärde person i generation X:s sista årskullar anser att frälsning är viktigt och av dessa anser 11 procentenheter att frälsning är mycket viktigt. Samtidigt anser knappt en tredjedel att frälsning inte alls är viktigt. Uppfattningen om frälsning har starkt samband med böneaktivitet ($r=0,47$) och besök av religiösa möten ($r=0,34$). Sambandet är också denna gång svagare med meditation ($r=0,11$).

I tabell 4 finner vi att 8 procent i generation X:s sista årskullar svarar att de är aktiva medlemmar i en kyrklig organisation eller förening, 4 procent har ganska lösa kopplingar till en sådan organisation, medan 88 procent svarar att de inte är medlem i någon kyrklig organisation eller förening.

Vad gäller besök av religiösa möten, bön och frälsning är frågorna formulerade på exakt samma sätt som den tidigare använda i SOM-undersökningen för hela Sverige, varför vissa jämförelser är möjliga att göra mellan Västra Götaland och övriga Sverige. Eftersom ingen speciell undersökning genomförts av generation X utanför Västra Götaland är antalet svarande i åldern 15-29 år i övriga Sverige förhållandevis få ($n=133$ efter att personer boende i Västra Götaland undantagits). Jämförelsen ger vid handen att det bland generation X:s sista årskullar är ungefär lika vanligt att besöka religiösa möten och be till Gud i Västra Götaland som i resten av landet. Dessutom är värderingen av frälsning i nivå med genomsnittet av generation X i övriga riket.

I tabell 5 presenteras uppgifter om kön, ålder, etnisk bakgrund, urbaniseringsgrad, subjektiv (självrapporterad) klass under uppväxten, utbildningsnivå, i förekommande fall inriktningen på gymnasiet och i högskolan samt eventuellt medlemskap i kyrklig organisation eller förening bland personer i generation X. Avsikten är att undersöka om dessa egenskaper är relaterade till religiositet i form av fem indikatorer: regelbundna besök av religiösa möten, regelbunden bön och regelbunden meditation samt uppfattningen att frälsning är mycket viktigt respektive inte alls viktigt.

Kvinnor tenderar att vara något mer religiöst aktiva än män, men skillnaderna är mycket små. Tidigare har noterats att tonåringar tenderar att vara tämligen religiösa (se figur 2 ovan). Enligt tabell 5 är den höga nivån av religiositet i stor utsträckning knutet till 15-åringarna. Troligtvis är 15-åringarnas höga religiositet en effekt av konfirmationsundervisningen som ligger nära i tiden. Men det går heller inte att utesluta att människor i yngre tonåren tenderar att vara förhållandevis

religiösa. Det finns vissa tendenser att religiositeten är som lägst i åldrarna 22-25 år. Annars är ålderskillnaderna bland de sist födda i generation X inte särskilt stora.

Tabell 5 Andel personer mellan 15-29 år i Västra Götaland som regelbundet besöker religiösa möten, ber och mediterar samt de som anser att frälsning är mycket viktigt respektive inte alls viktigt, efter olika egenskaper år 2000 (procent)

	Besöker religiöst möte regelbundet	Ber till Gud regelbundet	Mediterar regelbundet	Frälsning är mycket viktigt	Frälsning är inte alls viktigt	Minsta antal svarande
Kön						
<i>Man</i>	8	19	6	11	34	813
<i>Kvinna</i>	10	26	9	11	29	897
Ålder						
<i>15 år</i>	16	22	5	13	18	110
<i>16-17 år</i>	8	21	9	12	29	216
<i>18-19 år</i>	6	21	5	10	31	219
<i>20-21 år</i>	12	27	9	12	31	228
<i>22-23 år</i>	5	20	7	9	33	202
<i>24-25 år</i>	7	17	7	6	40	225
<i>26-27 år</i>	9	24	9	14	31	245
<i>28-29 år</i>	11	26	9	11	33	256
Etnisk bakgrund						
<i>Bara svensk</i>	8	20	7	9	34	1339
<i>Invandrarbakgrund</i>	11	30	10	19	21	262
Urbaniseringsgrad						
<i>Landsbygd</i>	12	25	8	9	32	198
<i>Mindre tätort</i>	8	18	6	12	28	360
<i>Stad</i>	9	23	8	10	35	406
<i>Göteborg</i>	8	23	8	11	31	727
Subjektiv klass under uppväxten						
<i>Arbetare</i>	7	20	8	10	33	884
<i>Jordbrukare</i>	20	33	8	22	22	53
<i>Tjänstemän</i>	9	24	7	9	32	275
<i>Högre tjänstemän</i>	11	22	9	7	38	169
<i>Egen företagare</i>	13	32	9	17	26	163
Utbildningsnivå						
<i>Grundskola</i>	11	19	6	14	25	187
<i>Tvåårigt gymnasium</i>	9	19	10	11	33	179
<i>Treårigt gymnasium</i>	7	20	7	10	28	839
<i>Högskola</i>	10	27	10	10	40	465

Gymnasieinriktning						
<i>Estetisk</i>	14	34	15	16	38	56
<i>Humanistisk</i>	10	37	8	12	37	49
<i>Naturvetenskaplig</i>	10	27	11	10	33	204
<i>Vård</i>	9	26	6	13	27	33
<i>Samhällsvetenskaplig</i>	7	24	9	12	31	272
<i>Pedagogisk</i>	6	15	3	9	26	81
<i>Teknisk</i>	7	17	5	9	43	182
<i>Yrkesinriktad</i>	7	16	8	9	29	248
<i>Annan inriktning</i>	8	21	5	11	34	241
<i>Saknar gymnasie- utbildning</i>	15	22	11	12	29	97
Högskoleinriktning						
<i>Människor</i>	11	35	8	13	29	101
<i>Idéer</i>	14	33	15	12	37	101
<i>Teknik/natur</i>	11	23	10	12	44	199
<i>Annan inriktning</i>	4	15	6	6	30	67
<i>Saknar högskole- utbildning</i>	7	21	8	9	31	725
Kyrklig organisation/förening						
<i>Inte medlem</i>	3	16	6	6	35	1494
<i>Passiv eller associativ medlem</i>	18	37	14	22	17	66
<i>Aktiv medlem</i>	77	87	20	62	2	126
Samtliga	9	22	8	11	31	1720

Kommentar: För uppgifter om frälsning och regelbundna besökare av religiösa möten, se kommentar till tabell 2 och tabell 3. För uppgifter om kyrklig organisation/förening, se kommentar till tabell 4.

Personer med invandrarbakgrund (personer som själva är födda utomlands eller har minst en förälder som är född utomlands) tenderar att vara något mer religiösa än de som bara är svenskar. Besök av religiösa möten och meditation visar på en något högre nivå av religiositet, men det är främst att personer med invandrarbakgrund ber oftare och tycker att frälsning är viktigare än de som bara är svenskar som markerar högre grad av religiositet.

Det är något vanligare att besöka religiösa möten bland dem som bor på landsbygd, men överlag uppträder inte ett mönster som visar att religiositeten avtar med ökad urbaniseringsgrad. Däremot tenderar personer i generation X som växt upp i en jordbrukarfamilj att vara tämligen religiösa, oavsett vilket mått som används. Det är intressant att även de personer i generation X som växt upp i företagarhus är relativt religiösa. De i generation X som växt upp i arbetarhus besöker dock relativt sällan religiösa möten, men ber till Gud ungefär lika ofta som sina generationskamrater

från tjänstemannahem. Däremot tenderar personer i generation X som växt upp i högre tjänstemannahem att uppfatta frälsning som relativt betydelselöst.

Mellan personer med olika utbildningsnivå finns nästan enbart små skillnader i generation X. Några saker som är värda att nämna är att många med högskoleutbildning ber regelbundet till Gud, samtidigt som många i denna grupp tycker att frälsning inte alls är viktigt. Mer intressanta resultat relaterat till utbildning framkommer när inriktningen av gymnasiestudierna analyseras. Många som läst estetiska och humanistiska ämnen på gymnasiet uppger en speciellt omfattande religiositet, men även studenter från en naturvetenskaplig inriktning och vårdinriktning uppvisar en relativt stor religiositet. Bland personer som studerat teknik på gymnasiet finns en stor andel som uppfattar frälsning som inte alls särskilt viktigt, något som personer som läst estetiska och humanistiska ämnen i stor utsträckning också gör – trots att många av deras studiekamrater istället är tämligen religiösa. Dessutom tenderar personer som saknar gymnasieutbildning att ange en tämligen hög religiositet, något som till stor del förklaras av att gruppen består av många tämligen religiösa 15-åringar (se ovan).

Vid motsvarande analys på högskolenivå har studenternas ämnesinriktning delats in i olika kategorier beroende på det centrala objektet i respektive ämne: människor, idéer, teknik/natur och annan inriktning. Studenter i generation X:s sista årskullar som läser om idéer uppvisar en tämligen hög nivå av religiositet. De går relativt ofta på religiösa möten, var tredje ber regelbundet och de mediterar flitigast av samtliga studerade grupper. Studenter vars studier är inriktade på människor ber ofta regelbundet och i denna kategori svara flest att frälsning är mycket viktigt och minst att frälsning inte alls är viktigt. Däremot är det få i denna kategori som mediterar regelbundet. De studenter som läser tekniska och naturvetenskapliga ämnen ber relativt sällan och anser i stor utsträckning att frälsning inte alls är viktigt. Lägst intresse för religion uppvisar dock de högskolestudenter som angivet att deras studier har en ”annan inriktning”.

Till sist är det inte att förvåna att de i generation X som är aktiva medlemmar i en kyrklig organisation eller förening också uppvisar högst nivå av religiositet. Av de som inte är medlemmar i en kyrklig organisation eller förening är det mycket få som besöker religiösa möten regelbundet, mediterar eller anser att frälsning är viktigt, men många anser att frälsning inte alls är viktigt. Trots detta anger var sjätte i generation X som inte tillhör någon kyrklig organisation eller förening att de ber regelbundet till Gud.

En 15-årig flicka med invandrabakgrund, boende på landet, uppväxt i en jordbrukarfamilj och som har läst estetisk inriktning på gymnasiet och studerat om människor eller idéer på högskolan. Det är den osannolika kombinationen av egenskaper som är relaterade till hög religiositet i Västra Götalands generation X. Kombinationen är bland annat osannolik därför att 15-åringar varken gått på gymnasiet eller läst på högskolan. De flesta personer med invandrabakgrund bor dessutom i städer och de är inte jordbrukare. Även om det bland vissa grupper i

generation X finns relativt många religiösa personer är det ingenting i de insamlade uppgifterna som indikerar att religiositet är en företeelse som är typisk för vissa isolerade grupper. Snarare uppvisar religiösa personer en sådan mångfald av vitt skilda egenskaper att det är rimligt att anta att religiöst engagerade människor finns lite varstans i generation X.

Sammanfattning av religiös efterfrågan på sektorsnivå

Generation X tenderar att i likhet med 40-talisterna uppvisa något lägre religiositet än äldre människor. Men till skillnad från 40-talisterna minskar inte religiositeten i generation X. Istället finns indikatorer på att religiösa värden ökar i betydelse. I Västra Götaland uppvisar generation X en religiositet som liknar riksgenomsnittet. I de sista årskullarna av generation X i Västra Götaland är religiositet väl spridd. Förvisso finns det grupper som uppvisar en relativt omfattande religiositet, men mellan dessa grupper finns sällan något samband.

Religiös efterfrågan på samhällsnivå: politisk opinion

Det är dags att till sist analysera vad religiositet eller religiösa värden betyder när generation X ser på samhället. Mer precist är avsikten att undersöka sambandet mellan religiositet och individens politiska opinion i de sista 15 årskullarna i Västra Götalands generation X. Finns det överhuvudtaget något samband mellan religiositet och politiska opinioner i generation X?

I tabell 6 redovisas en uppsättning politiska sakfrågor som tar upp så kallade vänster-högerfrågor, jämställdhet mellan könen, miljöpolitik, etiska frågor, rasism och EU-frågor. Sambandet mellan religiositet och politisk opinion mäts med korrelationsmättet Pearsons r . Ju högre Pearsons r (oavsett + eller -), desto starkare samband. Om Pearsons r visar noll eller nära noll finns inget samband (ett så kallat nollsamband). För att visa riktningen på sambandet indikerar plus (+) ett positivt samband och minus (-) ett negativt samband. Om det bland religiösa personer är relativt många som tycker ett politiskt förslag är bra är sambandet positivt. Om det däremot bland religiösa personer finns relativt många som tycker att det politiska förslaget är dåligt är sambandet negativt. Endast samband som uppvisar gängse krav på statistisk säkerhet rapporteras i tabell 6.

De starkaste sambanden mellan religiositet och politiska opinion finner vi sakfrågor som innehåller ett klart etiskt element. Men det finns även samband i andra typer av sakfrågor. Generation X:s religiositet tycks såldes ha samband med deras samhällssyn. Det är dock att märka att indikatorerna för religiositet interagerar på olika sätt med de olika sakfrågorna. Utövande av meditation uppvisar relativt få statistiskt säkra samband med de undersökta politiska sakfrågorna medan vikten av frälsning uppvisar betydligt fler. Detta understryker att religiositet är ett mångdimensionellt fenomen.

Tabell 6 Samband mellan å ena sidan religiösa mötesbesök, bön, meditation och vikten av frälsning samt å andra sidan opinionen i 19 politiska sakfrågor (Pearsons r)

	Besökt religiöst möte	Bett till Gud	Mediterat	Hur viktigt är frälsning?
Vänster-högerfrågor				
<i>Självplacering på vänster-högerskalan</i>	+0.09	+0.09		+0.08
<i>Minska den offentliga sektorn</i>		+0.07		+0.17
<i>Införa republik med vald president</i>	-0.09			
<i>Förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus</i>			+0.06	
<i>Satsa mer på friskolor</i>	+0.08	+0.09		+0.16
<i>Införa sextimmars arbetsdag</i>	-0.05			
Jämställdhet				
<i>Satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män</i>	-0.07			
Miljöfrågor				
<i>Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften</i>			+0.05	-0.05
<i>Bygga ut kollektivtrafiken</i>				-0.05
Etiska frågor				
<i>Förbjuda djurförsök inom medicinsk forskning</i>				+0.09
<i>Fri tillgång till musik och film på Internet</i>	-0.11	-0.06		+0.06
<i>Tillåta försäljning av öl, vin och sprit i livsmedelsbutiker</i>	-0.19	-0.16	-0.07	-0.10
<i>Förbjuda alla former av pornografi</i>	+0.16	+0.14		+0.15
<i>Tillåta homosexuella par att adoptera barn</i>	-0.10	-0.07	+0.09	-0.14
<i>Begränsa rätten till fri abort</i>	+0.19	+0.16		+0.27
Rasism				
<i>Förbjuda rasistiska organisationer</i>		+0.05		+0.12
<i>Ta emot färre flyktingar i Sverige</i>	-0.13	-0.12	-0.10	
Europeiska unionen				
<i>För svenskt medlemskap i EU</i>				
<i>Sverige bör bli medlem i EMU</i>				+0.07

Kommentar: Frågans formulering om religiösa mötesbesök, bön och meditation är *Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna gjort följande saker?* Svarsmöjligheterna är *Ingen*

gång (presenteras i tabellen för *aldrig* och givits kod 3), *Någon gång under de senaste 12 månaderna*, *Någon gång i halvåret*, *Någon gång i kvartalet* (dessa tre svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *sällan* och givits kod 2), *Någon gång i månaden*, *Någon gång i veckan* och *Flera gånger i veckan* (dessa tre svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *regelbundet* och givits kod 1). Frågan om frälsning är formulerad *Hur viktigt tycker Du att följande saker är för Dig?* Varefter bland annat *Frälsning* nämns. Svarsmöjligheterna är *Mycket viktigt*, *Ganska viktigt* (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *viktigt* och givits kod 1), *Varken viktigt eller oviktigt* (har givits kod 2), *Inte särskilt viktigt* och *Inte alls viktigt* (de sistnämnda två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *inte viktigt* och givits kod 3). Frågans formulering om självplacering på vänster-högerskalan är Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. *Var någonstans skulle Du placera Dig själv på en sådan vänster-högerskala?* Svarsmöjligheterna är *Klart till vänster*, *Något till vänster* (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *vänster* och givits kod 3), *Varken till vänster eller till höger* (har givits kod 2), *Något till höger* och *Klart till höger* (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *höger* och givits kod 1). Frågans formulering om svenskt medlemskap i EU är *Vad är Din åsikt om det svenska medlemskapet i EU?* Svarsmöjligheterna är *I huvudsak för det svenska medlemskapet i EU* (har givits kod 1), *I huvudsak emot det svenska medlemskapet i EU* (har givits kod 3), *Har ingen bestämd åsikt i frågan* (har givits kod 2). Övriga opinionsfrågors formuleringar är *Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommitt i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?* Svarsmöjligheterna är *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag* (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *bra förslag* och givits kod 1), *Varken bra eller dåligt förslag* (har givits kod 2), *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag* (dessa två svarsmöjligheter har i tabellen slagits samman till *dåligt förslag* och givits kod 3). Endast samband med en statistisk signifikans på $p < 0,05$ redovisas i tabellen.

Vi börjar med att kommentera vänster-högerfrågorna där ett positivt samband innebär att religiösa tenderar att placera sig mer till höger än till vänster. Undantaget meditation är övriga religiösa indikatorer associerade med ett undvikande att placera sig själv till vänster i politiken. Det är dock mer en tendens bland religiösa att placera sig i mitten istället för till vänster snarare än att ange en högerposition som ligger bakom de positiva sambanden. Det är således inte att förvåna att personer som anser att frälsning är viktigt också tenderar att inneha borgerliga åsikter som att minska offentliga sektorn och satsa på friskolor, åsikter de i mer begränsad utsträckning delar med bedjarna i generation X och vad gäller friskolor även besökarna av religiösa möten. Mer förvånande är att det i generation X inte finns något samband mellan religiösa mötesbesök och minska den offentliga sektorn. Måhända företräder denna grupp inte privatiseringens nyliberalism utan en mer klassisk konservatism: religiösa mötesbesök är den enda religiösa indikatorn som uppvisa statistiskt säkra samband med att inte vilja införa republik med vald president. Att denna grupp är de som i minst utsträckning vill införa sextimmars arbetsdag är i överensstämmelse med en av Svenska kyrkans kommentarer till Martin Luthers *Lilla katekesen*: ”arbetsamhet befrämjar hälsa och välstånd och förhindrar många tillfällen till synd.” (Luther m fl 1834). Det konservativa draget förstärks av att sambandet mellan religiösa mötesbesök och stödet för ökad jämställdhet mellan könen svagt negativt, vilket innebär att besökare av

religiösa möten tenderar att inte lika helhjärtat stödja ökad jämställdhet som mindre mötesvana personer.

Meditation har mycket svaga men statistiskt säkra och positiva samband med förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus och att Sverige på sikt bör avskaffa kärnkraften. Det som är förvånande är att inga andra indikatorer på religiositet uppvisar positiva samband med kärnkraftsavveckling eftersom det inte överensstämmer med tidigare undersökningar som noterat betydligt starkare positiva samband mellan religiositet och kärnkraftsavveckling (Hagevi 2002b). Istället är sambandet mellan å ena sidan frälsning och å andra sidan avveckling av kärnkraft samt utbyggnad av kollektivtrafik svagt – förvisso mycket svagt – negativt.

De i generation X som anser att frälsning är viktigt tenderar att vilja förbjuda djurförsök inom medicinsk forskning, ett samband som inte återfinns bland de andra religiösa indikatorerna. Däremot är stödet för att tillåta försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker tämligen svagt oberoende av vilket mått på religiositet som används. Starkast är motståndet till fri försäljning av alkohol bland religiösa mötesbesökare och bedjare. Förslaget att förbjuda alla former av pornografi, tillåta homosexuella att adoptera barn och begränsa rätten till fri abort uppvisar ett likartat mönster vad gäller sambanden med de religiösa indikatorerna: religiösa mötesbesök, bön och vikten av frälsning uppvisar alla positiva samband med att förbjuda all pornografi och begränsa rätten till fri abort och negativa samband med förslaget att tillåta homosexuella att adoptera barn. Däremot avviker de personer som mediterat då de uppvisar ett positivt samband med att tillåta homosexuella att adoptera barn och i övrigt nollsamband. Det är tydligt att i den mån meditation är en indikator på religiositet genererar meditation särpräglade samband i politiska sakfrågor med ett klart etiskt inslag.

I frågor om rasism och främlingsfientlighet är personer som anser att frälsning är viktigt relativt villiga att förbjuda rasistiska organisationer, en egenskap de delar med personer som ber till Gud. Alla former av religiöst engagemang uppvisar negativa samband med förslaget att ta emot färre flyktingar i Sverige, medan den religiösa värderingen frälsning uppvisar ett nollsamband. De i generation X som anser att frälsning är viktigt är minst negativa till förslaget att Sverige bör bli medlem i EMU.

Redan i tabell 7 är det möjligt att uppfatta att religiositet är ett mångdimensionellt fenomen. Det är inte ovanligt att indikatorerna på religiositet uppvisar vitt skilda samband i en och samma sakfråga. Ändå är religiositeten i generation X än mer komplex. Inom samhällsvetenskapen är det inte ovanligt att skilja mellan två religiösa inriktningar: konventionella protestanter och evangelikaler (Leege och Kellstedt 1993). Skillnaden mellan konventionella protestanter och evangelikaler är att de sistnämnda i större utsträckning betonar Bibelns auktoritet (somliga men inte alla är bokstavstroende) och att de framhäver betydelsen av att bekänna Jesus gudomlighet samt vikten av frälsning för att få evigt liv (Hunter 1983).

I SOM-undersökningen av ungdomar i Västra Götaland är det till viss del möjligt att undersöka konventionella protestanter och evangelikaler. Det sker genom att analysera regelbundna religiösa mötesbesökare. Förvisso besöker inte alla dessa protestantiska kyrkor, men den överväldigande majoriteten gör det. Enligt tidigare undersökningar besöker 88 procent av de regelbundna religiösa mötesbesökarna i Västra Götaland protestantiska kyrkor (Hagevi 2002a). Det är därför inte orimligt att anta att de flesta regelbundna religiösa mötesbesökare är protestanter. För att skilja mellan konventionella protestanter och evangelikaler undersöks vikten av frälsning: evangelikaler antas tro att frälsning är mycket viktigt, medan konventionella protestanter istället tonar ned frälsningens betydelse. Konventionella protestanter är således personer som besöker religiösa möten regelbundet men som inte anser att frälsning är mycket viktigt. Evangelikaler är personer som besöker religiösa möten regelbundet och som anser att frälsning är viktigt.

En religiös inriktning som är ovanlig att analysera i statsvetenskapliga sammanhang är privatreligiösa. Än så länge har privatreligiösa inte uppvisat några självständiga effekter på politik (Hagevi 2000). Något som är än mer ovanligt är att precisera denna grupp på så sätt att privatkristna kan analyseras. Sådana privatkristna är dock möjliga att identifiera i SOM-undersökningarna: personer som aldrig eller sällan besöker religiösa möten men som anser att frälsning är mycket viktigt kallas för privatkristna.

Låt oss studera den politiska opinionen bland evangelikaler, konventionella protestanter och privatkristna i generation X:s sista årskullar i Västra Götaland. I tabell 7 presenteras en sammanställning av dessa tre religiösa inriktningars opinionsbalans i samma 19 politiska sakfrågor som tidigare undersöktes ovan. Opinionsbalans beräknas genom att ta andelen som tycker att ett förslag är bra minus andelen som tycker förslaget är dåligt. En opinionsbalans nära noll innebär att ungefär lika många tycker förslaget är bra som motsätter sig det. En positiv opinionsbalans visar att fler tycker att förslaget är bra än dåligt, en negativ opinionsbalans visar på motsatsen.

Tabell 7 Evangelikalers, konventionella protestanters och privatkristnas opinion i 19 politiska sakfrågor (opinionsbalans)

	Evangelikalerna	Konventionella	Privatkristna	Övriga
Vänster-högerfrågor				
Självplacering på vänster-högerskalan	+29	+2	-17	-10
Minska den offentliga sektorn	-14	-20	+12	-25
Införa republik med vald president	-62	-45	-28	-50
Förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus	+24	+17	+19	+15
Satsa mer på friskolor	+27	+6	+22	-7
Införa sextimmars arbetsdag	+31	+28	+51	+42
Jämställdhet				
Satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män	+59	+73	+82	+81
Miljöfrågor				
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	+46	+37	+49	+42
Bygga ut kollektivtrafiken	+77	+64	+63	+71
Etiska frågor				
Förbjuda djurförsök inom medicinsk forskning	-6	+7	+29	+9
Fri tillgång till musik och film på Internet	+37	+26	+75	+52
Tillåta försäljning av öl, vin och sprit i livsmedelsbutiker	-52	-2	+28	+27
Förbjuda alla former av pornografi	+44	+15	+18	-12
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	-71	-17	-21	-4
Begränsa rätten till fri abort	+19	-24	-20	-62
Rasism				
Förbjuda rasistiska organisationer	+67	+66	+78	+62
Ta emot färre flyktingar i Sverige	-37	-19	-1	+4
Europeiska unionen				
För svenskt medlemskap i EU	-40	-6	+1	-11
Sverige bör bli medlem i EMU	-40	-13	0	-20
Minsta antal svarande	93	52	84	1415

Kommentar: Frågans formulering är *Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem? Svarsmöjligheterna är*

Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag och Mycket dåligt förslag. I tabellens analyser har *Mycket bra förslag* och *Ganska bra förslag* slagits samman till *Bra förslag* samt *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag* har slagits samman till *Dåligt förslag*. Opinionsbalansen beräknas genom att subtrahera *Dåligt förslag* från *Bra förslag*. Konventionella religiösa mötesbesökare är personer som besöker religiösa möten regelbundet och som inte anser att frälsning är mycket viktigt. Evangelikaler är personer som besöker religiösa möten regelbundet och som anser att frälsning är mycket viktigt. Privatkristna är personer som inte besöker religiösa möten regelbundet och som anser att frälsning är mycket viktigt. För uppgifter om frälsning och regelbundna besökare av religiösa möten, se kommentar till tabell 2 och tabell 3. För uppgifter om sakfrågornas formulering, se kommentar till tabell 6. Opinionsbalansen beräknas genom att subtrahera andelen som svarat dåligt förslag från andelen som svarat bra förslag.

Bland de religiöst engagerade i de sista årskullarna av generation X i Västra Götaland är de religiösa värderingarna extra betydelsefulla för samhällsynen. Regelbundna religiösa mötesbesökare är följaktligen speciellt sensitiva när värderingarna om frälsning relateras till politik. Det är därför det finns betydande skillnader i politiska åsikter mellan evangelikaler (som betonar frälsningens betydelse) och konventionella protestanter (som nedvärderar frälsningens betydelse). Men också privatkristna har en egen åsiktsprofil. Inte heller nu finns således något som tyder på att religiositet och politiska opinioner saknar samband med varandra i generation X.

Medan konventionella protestanter är jämnt fördelade på vänster-högerskalan tenderar evangelikalerna att placera sig till höger i politiken och privatkristna till vänster. När sedan vänster-högerfrågorna analyseras är det dock lite så och så med den ideologiska konsistensen. Evangelikaler brukar inta borgerliga ståndpunkter emot republik och för friskolor, men tenderar samtidigt att vara motståndare till att minska den offentliga sektorn och vill förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus. Privatkristna – som ofta anser sig stå till vänster i politiken – tycker däremot att en mindre offentlig sektor är ett bra förslag och de vill satsa på friskolor i nästan lika stor utsträckning som evangelikalerna. Avståndstagandet mot republik är dock relativt ljumt bland privatkristna och ovanligt många tycker att sextimmars arbetsdag är bra förslag. Detta rimmar bättre med privatkristnas uppfattning om sin egen vänsterposition. De som starkast tar avstånd från nyliberalism är dock de konventionella protestanterna som i störst utsträckning av de undersökta religiösa inriktningarna tycker att en minskad offentlig sektor är ett dåligt förslag. Också stödet för friskolor är förhållandevis svagt bland konventionella protestanter.

Resultaten är mest intressanta när det etiska inslaget ökar i sakfrågorna. Det är betydligt vanligare bland evangelikaler, konventionella protestanter och privatkristna att vilja förbjuda alla former av pornografi, vara emot att låta homosexuella få adoptera barn och vilja begränsa rätten till fri abort än bland övriga i generation X. Opinionsbalansen bland evangelikalerna avviker dock mest från de övriga i samtliga dessa tre frågor. Bland evangelikaler är också stödet för ett samhälle med

ökad jämställdhet svagast. Några nämnvärda skillnader mellan de tre religiösa inriktningarna som berör miljöfrågor (kärnkraft och kollektivtrafik) finns inte.

Privatkristna har en egen opinionsmässig profil. De vill i stor utsträckning förbjuda djurförsök inom medicinsk forskning, ha fri tillgång till musik och film på Internet och fri försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker. Jämfört med andra religiösa inriktningar tenderar privatkristna att ge ett stort stöd till förslaget att ta emot färre flyktinger. Speciellt bland evangelikaler men också bland konventionella protestanter finns ett motstånd till att minska det svenska flykting mottagandet. Bland dessa två religiösa inriktningar är också stödet för fri tillgång till musik och film på Internet och fri försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker relativt svagt. Evangelikalernas motstånd till fri försäljning av alkohol är starkt.

Medan privatkristna – trots sin vänsterplacering – är jämförelsevis positiva till både EU och EMU är evangelikalerna – trots sin högerorientering – starka motståndare till båda dessa europeiska institutioner. Från tidigare undersökningar vet vi att evangelikala personers EU-motstånd är kopplat till en rädsla för att EU står för global orättvisa och ekonomisk utsugning av fattiga länder. Dessutom har många evangelikaler en fundamentalistisk bibelsyn och tolkar bibliska profetior som varningar om EU. Däremot finns inget samband mellan en negativ attityd till det ”katolska Europa” och EU bland protestantiska evangelikaler; en negativ syn på EU och EMU tycks däremot vara relativt starkt kopplat till katoliskräck bland helt sekulära och konfessionslösa personer (Hagevi 2001b).

Låt oss sammanfatta. I Västra Götalands sista årskullar av generation X har religiositet samband med samhällssyn i form av politisk opinion. Religiöst engagerade i generation X har annorlunda åsikter jämfört med mindre engagerade generationskamrater. Det samma gäller personer som fäster stor vikt vid religiösa värderingar, i vårt fall frälsning. Att religiositet är ett komplext fenomen framkom då tre sorters religiöst engagemang och betydelsen av en religiös värdering uppvisade ibland tämligen olikartade samband med de undersökta politiska sakfrågorna. Religiositetens mångdimensionella karaktär understryks av att evangelikaler, konventionella protestanter och privatkristna alla har egna opinionsprofiler i de undersökta sakfrågorna.

Slutsatser

Det är inte rimligt att beskriva generation X som allt mer alienerad från traditionell religion. Förvisso, det religiösa utbudet sekulariseras med oförminskad styrka på både samhälls- och sektorsnivå: generation X genomgick en helt sekulär skolundervisning och kyrkorna genomför i allt mindre utsträckning sina religiösa riter i generation X.

Men trots att de har växt upp i ett sekulärt samhälle av aldrig tidigare skådat slag tycks det som om generation X avslutat den sekularisering som pågått i över hundra år. På sektorsnivå har den religiösa efterfrågan inte försvunnit i generation X,

tvärtom. I generation X ökar betydelsen av religiösa värden, en form av sakralisering. I och med generation X anser allt fler att frälsning är viktigare. Detta har dock inte resulterat i ett ökat religiöst engagemang som exempelvis religiösa mötesbesök. Istället är det religiösa engagemanget lika lågt som bland 40-talisterna, vilka i sin tur är avsevärt mindre religiöst engagerade än de generationer som föddes innan dem. Men i och med att generation X träder in på arenan minskar inte det religiösa engagemanget ytterligare. Både andelen regelbundna religiösa mötesbesökare och de som går mer sällan ligger på samma nivå som hos 40-talisterna. Utvecklingen är i linje med Ingleharts knapphetshypotes (även om Inglehart själv aldrig förutsåg en sådan utveckling). I ett starkt sekulariserat samhälle är det religiösa utbudet knappt, vilket – givet en konstant religiös efterfrågan – gör att religion värderas högre.

Också på samhällsnivåns efterfrågesida har religiositet betydelse för generation X. Både religiöst engagemang och religiösa värden är relaterade till generation X:s samhällssyn. Det finns många intressanta samband mellan religiositet och politisk opinion i generation X. Starkast är sambanden med de politiska sakfrågor som innehåller ett klart element av etiska värderingar.

Låt oss till sist återvända till Coupland som myntade begreppet *generation X*. På sista sidan i *Life after God*, när alla noveller är färdigpresenterade, beskriver den då 33-årige författaren vad som verkar vara hans egen situation. Märkligt nog tar han upp egenskaper som är centrala för frälsning, det religiösa värde som upplevs som allt viktigare i generation X: människans ondska, utsatthet och gudsbehov.

”Now – here is my secret: I tell it to you with an openness of heart that I doubt I shall ever achieve again, so I pray that you are in a quiet room as you hear these words. My secret is that I need God – that I am sick and can no longer make it alone. I need God to help me give, because I no longer seem to be capable of giving; to help me be kind, as I no longer seem capable of kindness; to help me love, as I seem beyond being able to love.” (Coupland 1994:359).

Så tillvida att dessa sista rader i Couplands bok visar på en ökad betydelse för frälsning är han i sanning representativ för generation X.

Noter

- ¹ Detta kapitel ingår i redovisningen av forskningsprojektet ”Religiositet och politik vid millennieskiftet” vilket stöds av Vetenskapsrådet.
- ² Med transcendent avses ett övernaturligt fenomen. Kanske bör det nämnas att även om en substantiell ansats utgår från att religiositet är individers subjektiva upplevelser av en transcendent verklighet tar den inte ställning till om de religiösa upplevelserna faktiskt har en bakgrund i en övernaturlig existens.

- ³ Dessutom betonar Inglehart betydelsen av att utbildningsnivån är allt högre bland allt fler personer. Utbildning utökar enligt Inglehart individens kognitiva förmåga och integrering i samhället (Inglehart 1977).
- ⁴ Den omstridda religionssociologiska rational choice-ansatsen torgförs energiskt av Stark och Bainbridge 1987; Stark och Finke 1993; Stark och Iannaccone 1993; 1994; Stark 1996; jfr Hamberg och Petterson 1994. Användbarhet med begrepp som religiös marknad, utbud och efterfrågan har dock erkänts av fler än de som anammar rational choice-ansatsen (se t ex Robertson 1992; Dobbelaere 1999; Voyé 1999; Bruce 2000). En av ansatsens kritiker skriver att "Iannaccone and his paradigmatic colleagues may have won the micro battle over, choice, markets, and other specifics while losing the macro war over secularization." (Demerath 1995).
- ⁵ Inom religionssociologin är det vanligt att genomföra analyser på vad som kan kallas för makro-, meso- och mikronivå, se t ex Dobbelaere 1981,1999; Iannaccone 1995. Det skulle i så fall innebära att sektorsnivån delades upp i två nivåer där religiösa organisationer och rörelser befinner sig på mesonivå och individer på mikronivå. Problemet är att skillnaden mellan dessa nivåer är oklar, speciellt på efterfrågesidan. Religionssociologen Peter Beyer (1994; 1999) argumenterar för att lägga till ytterligare en nivå: den globala. Eftersom den föreliggande studien primärt analyserar religiositet och politik i Sverige diskuterar jag inte här den globala nivån.
- ⁶ Det är möjligt att betrakta det ökande antalet konfessionella friskolor som en avvikelse från den gängse beskrivningen av sekularisering.
- ⁷ Eftersom änke pensionen avskaffades för dem som var gifta efter år 1989 passade många som ändå tänkt gifta sig på att ingå äktenskap före avskaffandet. Därför är andelen borgerliga vigslar extra stor 1989 och låg påföljande år. Vi kan också se att den ökade andelen borgerliga vigslar innebar att andelen utomäktenskapliga barn minskar år 1990.
- ⁸ Att doptraditionen är kopplad till passager i livet stärks av att andra religiösa passageriter som begravning också har en stark ställning. I Sverige är endast en bråkdel av samtliga begravningar icke-religiösa. År 2000 färre än 2 procent av de genomförda begravningarna borgerliga. Att fler begravs i kyrkorna än som döps där kan dessutom bero på att barn inte måste döpas, men döda måste begravas.
- ⁹ Frågan är dock om den tämligen ihärdiga traditionen att låta döpa sina barn enbart skall tolkas som ett religiöst styrkebesked. Trots Svenska kyrkans ansträngningar att ge en religiös innebörd av dopet tycks det vara få föräldrar som primärt uppfattar dopet som en religiös högtid. Religionsvetaren Eva Reimers fann i sin kvalitativa studie om dopsynen hos föräldrarna att dopet

var viktigare som allmän passagerit än som kristen rit. Svenska kyrkans försök att fylla dopet med religiöst innehåll genom dopsamtal har enligt Reimers knappast någon effekt (Reimers 1995). I en undersökning som genomfördes år 1997-1998 i Sverige, Danmark, Finland och Norge uppgav 29 procent av svenskarna (således inte enbart föräldrar som bar fram sina barn till dop) klart religiösa motiveringar för dopet, vilket var lägst bland de nordiska länderna i studien (Bäckström 2000). I samma undersökning svarade 29 procent av svenskarna att dopet saknade religiös mening för dem och 42 procent konstaterade att dopet medförde att barnet blev medlem i Svenska kyrkan. Det går dock att ifrågasätta om alla relevanta svarsmöjligheter var angivna i undersökningen.

- 10 Frälsning är ett gammalt ord för räddning och syftar på att människan genom sin tro på Jesus kan bli räddad från ondska, synd och död med mera.
- 11 Mellan år 1986-1991 var den övre åldersgränsen i SOM-undersökningarna 75 år, mellan år 1992-1999 var den övre åldersgränsen 80 år och från och med år 2000 var den övre åldersgränsen 85 år.
- 12 I den heldragna kurva som representerar den yngre gruppen finns två hack. Det första inträffar år 1988 och det andra år 1994. Det är två uppmärksammade katastrofer som påverkar de svarande, ett fenomen som även noterats i andra undersökningar (*Två undersökningar om Estonia och religionen* 1995, jfr Källstad m fl 1986). År 1988 inleds SOM-undersökningarnas fältarbete någon månad efter det att en svår bussolycka inträffat i Norge. De flesta av de som omkommer är barn från Kista i Sverige. Olyckan berörde många djupt och massmedia bevakade händelsen intensivt. Vid rapporteringen av bussolyckan uppmärksammas för första gången på allvar den krishantering som numer är vanlig vid liknande tragedier. Vid denna krishantering spelade kyrklig personal en viktigt roll, vilket också rönt uppmärksamhet. År 1994 inleds SOM-undersökningens fältarbete ungefär vid samma tidpunkt som färjan Estonia förliser på Östersjön. Det är troligt att båda katastroferna återspeglas i ett ökat intresse för frälsning. Den religiösa reaktionen på katastrofer av denna typ kan vara tämligen kortvarig. Det illustreras av att medelvärdet för betydelsen av frälsning återgår till en mer normal nivå året efter katastroferna.
- 13 Meditation är förvisso möjligt att genomföra utan religiösa ingredienser, men det är inte ovanligt att individer som mediterar också kopplar aktiviteten till religion.
- 14 Benämningen kyrkliga organisation/förening kan leda svarspersonen att tänka på vissa samfund men utesluta andra. Till exempel är det möjligt att medlemmar i Svenska kyrkan anser sig vara medlemmar i en kyrklig organisation. Med tanke på att förhållandevis få har svarat att de är medlemmar i en kyrklig organisation är det dock inte så troligt att medlemskap i Svenska kyrkan har

påverkat i någon nämnvärd omfattning. Vissa frikyrkosamfund – till exempel Pingströrelsen – undviker själva att benämna sig som kyrka, varför en del personer kan ha uppgett sig som icke-medlemmar. Till sist innebär sannolikt användandet av ordet ”kyrklig” att personer som är engagerade i icke-kristna religiösa organisationer svarat nekande på frågan.

Referenser

- Bennulf, Martin, Magnus Hagevi och Henrik Oscarsson. 1995. ”Finns det en religiös livsstil?” I Sören Holmberg and Lennart Weibull (red). *Det gamla riket*, SOM-rapport nr 13. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 175-194.
- Bergfeldt, Börje. 1998. ”Mentalitetsförändringar och religiös kontroll. Kyrklig makt mot folklig sekularisering.” *Svensk religionshistorisk årstidskrift*:7, s 251-271.
- Beyer, Peter. 1994. *Religion and Globalization*. London: Sage.
- Beyer, Peter. 1999. ”Secularization from the Perspective of Globalization: A Response to Dobbelaere.” *Sociology of Religion*:60, s 289-301.
- Boholm, Åsa. 1996. *Political Ritual*. Göteborg: Institute for Advanced Studies in Social Anthropology, Göteborg University.
- Bruce, Steve. 2000. ”The Supply-Side Model of Religion: The Nordic and Baltic States.” *Journal for the Scientific Study of Religion*:39, s 32-46.
- Bäckström, Anders. 2000. ”De kyrkliga handlingarna som ram, relation och välbefinnande.” I Göran Gustafsson och Thorleif Pettersson (red). *Folkkyrkor och religiös pluralism – den nordiska religiösa modellen*. Stockholm: Verbum, s 134-171.
- Coupland, Douglas. 1991. *Generation X. Tales For An Accelerated Culture*. New York: St Martin's Press.
- Coupland, Douglas. 1994. *Life After God*. London: Simon & Schuster.
- Cox, Kristoffer. 1998. *GenX and God. A GenX Perspective*. Chanhassen: Tekna Books.
- Dahlgren, Curt. 1985. ”Sverige.” I Göran Gustafsson. *Religiös förändring i Norden 1930-1980*. Malmö: Liber Förlag, s 196-237.
- Demarath, N.J. 1995. ”Rational Paradigms, A Rational Religion, and the Debate Over Secularization.” *Journal for the Scientific Study of Religion*:34, s 105-115.
- Demker, Marie. 1998. *Religion och politik*. Stockholm: SNS-förlag.
- Dobbelaere, Karel. 1981. ”Secularization: A Multi-Dimensional Concept.” *Current Sociology*:29, s 1-216.
- Dobbelaere, Karel. 1999. ”Towards an Integrated Perspective of the Process Related to the Descriptive Concept of Secularization.” *Sociology of Religion*:60, s 229-247.

- Finke, Roger och Laurence Iannaccone. 1993. "Supply-Side Explanations For Religious Change." *Annals of the American Academy of political & Social Science*:527, s 27-39.
- Flory, Richard och Donald Miller (red). 2000. *GenX Religion*. New York: Routledge.
- Floyd, Carmilla och Marita Lindqvist. 1987. *Hårda bud. Handbok för 60-talister*. Stockholm: Bonniers.
- Gustafsson, Göran. 1991. *Tro, samfund och samhälle. Sociologiska perspektiv*. Örebro: Libris.
- Graber, Doris. 2001. *Processing Politics. Learning from Television in the Internet Age*. Chicago: Chicago University Press.
- Hagevi, Magnus. 1998. *Bakom riksdagens fasad*. Göteborg: Akademiförlaget Corona.
- Hagevi, Magnus. 2000. "Religiös orientering och politisk opinion i Västra Götaland." I Lennart Nilsson (red). *Den nya regionen*. SOM rapport:25. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 147-165.
- Hagevi, Magnus. 2001a. "Sakralisering efter sekularisering?" I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red). *Land, Du välsignade?* SOM rapport:26. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 63-71.
- Hagevi, Magnus. 2001b. "Religiositet och opinion om svenskt EMU-medlemskap." I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red). *Land, Du välsignade?* SOM rapport:25. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 363-379.
- Hagevi, Magnus. 2002a. "Religiositet över tid och rum." I Lennart Nilsson (red). *Flernivådemokrati i förändring*. SOM rapport:27. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hagevi, Magnus. 2002b. *Religiositet och svensk politik*. Bokmanus. Göteborg: Centrum för forskning om offentlig sektor, Göteborgs universitet.
- Hamberg, Eva och Thorleif Petterson. 1994. "The Religious Market: Denominational Competition And Religious Participation in Contemporary Sweden." *Journal for the Scientific Study of Religion*:33, s 205-216.
- Hunter, James. 1983. *American Evangelicalism. Conservative Religion and the Quandary of Modernity*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Iannaccone, Laurence. 1995. "Voodoo Economics? Reviewing the Rational Choice Approach To Religion." *Journal for the Scientific Study of Religion*:34, s 76-88.
- Iannaccone, Laurance och Roger Finke. 1997. "Deregulating Religion: The Economics of Church and State." *Economic Inquiry*:35, s 350-364.
- Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change In 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.

- Källstad, Thorvald, Lennart Ejerfeldt och Jørgen Straarup. 1986. *Religiösa reaktioner på Olof Palmes död. Religionsbeteendevetenskapliga perspektiv*. Religion och samhälle. Nr 10. Stockholm: Religionssociologiska institutet.
- Leege, David och Lyman Kellstedt (red). 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe.
- Lithner, Anders. 2001. "SOM-undersökningen 2000." I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red). *Land, Du välsignade..* SOM-rapport nr 26, SOM-institutet, Göteborgs universitet, s 409-415.
- Luther, Martin, Olof Swebelius, Jacob Axelsson Lindbom, J C Flodman. 1834. *Catechetisk lärobok eller Doct. Mårt. Luthers Lilla cateches med förklaring / af Olof Swebilius på Kongl. Maj:ts nådiga befallning omarbetad och förbättrad af Jac. Ax. Lindblom. ytterligare tillökt med förklaringsstyckenas, flere språks, samt hustaflans upplösning i frågor och svar / af L. P. Gagner*. Örebro: N. M. Lindh.
- Martin, David. 1978. *A General Theory of Secularization*. New York: Harper & Row.
- Putnam, Robert. 2001. *Den ensamme bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS förlag.
- Reimers, Eva. 1995. *Dopet som kult och kultur. Bilder av dopet i dopamtal och föräldrainsamtal*. Stockholm: Verbum.
- Robertson, Roland. 1992. "The Economization of Religion? Reflection on the Promise and Limitations of the Economic Approach." *Social Compass*:39, s 147-157.
- Skog, Margareta. 2001. *Svenska kyrkans församlingsstatistik 3. Valda uppgifter*. E-post. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Sommerville, John. 1992. *Secularization of early modern England. From religious culture to religious faith*. New York: Oxford University Press.
- Staarup, Jørgen. 1992. "Inledning". I Jørgen Staarup (red). *Religionsfrihet och folkkyrka. Jurister, samhällsvetare och teologer om ändrade relationer mellan stat och kyrka*. Religion och samhälle:74. Tro & Tanke 92:3. Stockholm: Svenska kyrkans forskningsråd, s 7-17.
- Stark, Rodney. 1996. "Why Religious Movements Succeed or Fail: A Revised General Model." *Journal of Contemporary Religion*: 11, s 133-146.
- Stark, Rodney och William Sims Bainbridge. 1987. *A Theory of Religion*. Toronto Studies in Religion:2. New York: Peter Lang.
- Stark, Rodney och Roger Finke. 1993. "A Rational Approach To the History of American Cults And Sects." *Religion and Social Order*: 3A, s 109-125.
- Stark, Rodney och Laurence Iannaccone. 1993. "Rational Choice Propositions About Religious Movements." *Religion and Social Order*: 3A, s 241-261.
- Stark, Rodney och Laurence Iannaccone. 1994. "A Supply-Side Reinterpretation of the "Secularization" of Europe." *Journal for the Scientific Study of Religion*:33, s 230-252.

- Statistiska centralbyrån. 1925. *Folkräkningen den 31 december 1920. II. Befolkningsagglomerationer, trosbekännelse, stamskillnad, utrikes födelseort, främmande statsborgarskap, lyten m. m.* Stockholm: P. A. Norstedts & Söner.
- Statistiska centralbyrån. 1937. *Folkräkningen den 31 december 1930. V. Trosbekännelse. Främmande stam. Främmande språk m. m.* Stockholm: P. A. Norstedts & Söner.
- Statistiska centralbyrån. 2001. *Statistisk årsbok för Sverige 2001.* Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Stoltz, Ingemar. 1970. "Attityder till kristendom och kyrka." I Ström, Ingmar, Ingmar Stoltz och P-O Nilsson. *En kraftig uppryckning av kyrkan? Gallupundersökningen.* Stockholm: Verbum, s 13-48.
- Swatos, William och Kevin Christiano. 1999. "Introduction – Secularization Theory: The Course of a Concept." *Sociology of Religion*: 60, s 209-228.
- Två undersökningar om Estonia och religionen.* 1995. Lund: Teologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Voyé, Liliane. 1999. "Secularization in a Context of Advanced Modernity." *Sociology of Religion*:60, s 275-288.

